

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗІОНА

**ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ
В УМОВАХ ФОРМАЛЬНОЇ І НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Київ 2019

УДК 374.2:[37.013.31:374.72] (004.3)

Т 66

Тренінгові технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: метод. рек. / [М.П. Вовк, Л.Ю. Султанова, С.О. Соломаха, С.В. Ходаківська]; Інститут педагогічної освіти і освіти імені Івана Зязюна. – Київ, 2019. – 109 с.

Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України (протокол № 11 від 28 жовтня 2019 р.)

Рецензенти:

Л.Б. Лук'янова – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

О.М. Семенов – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Автори:

М.П. Вовк – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти ІООД імені Івана Зязюна НАПН України;

Л.Ю. Султанова – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти ІООД імені Івана Зязюна НАПН України;

С.О. Соломаха – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти ІООД імені Івана Зязюна НАПН України;

С.В. Ходаківська – молодший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти ІООД імені Івана Зязюна НАПН України.

Розроблено методичні рекомендації щодо використання тренінгових технологій навчання дорослих з урахуванням специфіки організації формальної і неформальної освіти. Запропоновано педагогічному персоналу авторські тренінгові технології для викладачів, методистів інститутів післядипломної освіти, тренерів, що здійснюють навчання дорослого населення. Теоретично обґрунтовано поетапність реалізації тренінгових технологій: тренінгу розвитку критичного мислення особистості, комунікативного тренінгу для майбутніх педагогів, тренінгу «Педагогічна майстерня» для викладачів і вчителів мистецьких дисциплін тощо.

Рекомендовано для викладачів закладів вищої освіти, методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти, тренерів для роботи з дорослим населенням.

© М.П. Вовк, Л.Ю. Султанова,
С.О. Соломаха, С.В. Ходаківська, 2019

ЗМІСТ

Загальні рекомендації щодо використання тренінгових технологій навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти (<i>М.П. Вовк, С.В. Ходаківська</i>)	4
Тренінг з розвитку мовної культури майбутнього педагога-дослідника в умовах формальної освіти (<i>М.П. Вовк</i>)	11
Тренінг з розвитку академічної доброчесності педагога-практика в умовах неформальної освіти (<i>М.П. Вовк</i>)	33
Тренінг з розвитку мовнокомунікативної компетентності майбутнього офіцера в умовах формальної освіти (<i>М.П. Вовк, С.В. Ходаківська</i>)	58
Тренінг з розвитку критичного мислення дорослого (<i>Л.Ю. Султанова</i>)	76
Тренінг з розвитку художньо-естетичного світогляду для вчителів та викладачів мистецьких дисциплін у процесі підвищення кваліфікації (<i>С.О. Соломаха</i>).....	89
Рекомендована література	104

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ФОРМАЛЬНОЇ І НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

В умовах сучасних інноваційних змін у сфері педагогічної освіти і освіти дорослих в Україні актуалізується проблема інтенсифікації навчання особистості з метою зміни індивідуальної освітньої траєкторії, збагачення певних професійних чи особистісних якостей. Відповідно до пункту 9 Цілі «Розвиток людського капіталу» «Середньострокового плану дій Уряду до 2020 року» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р), а також згідно з Планом заходу на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 903-р) доцільно розробляти і впроваджувати тренінгові технології навчання дорослих, зокрема педагогічного персоналу, в умовах формальної і неформальної освіти, що спрямовано на професійний розвиток, саморозвиток, вияв ініціативності, мобільності, на удосконалення здатності до інноваційної професійної діяльності, формуванню спрямованості на використання інтерактивних форм і методів у професійній діяльності.

Л. Лук'янова, досліджуючи синхронічний і діахронічний аспекти теорії і практики використання тренінгових технологій, з'ясувала, що тренінг як спосіб формування комунікативних умінь уперше було апробовано у США (м. Бетель) у 50-х роках минулого століття у процесі безпосереднього спілкування учасників Т-груп. Основною метою було дослідження взаємодії процесу спілкування, виявлення деструктивних чинників, аналіз групової динаміки. Пізніше у 60-ті роки ХХ ст., спираючись на традиції гуманістичної психології К. Роджерса, тренінгові технології почали використовувати для формування соціальних і життєвих умінь у професійній підготовці менеджерів з метою їхньої психологічної підтримки. У 70-х роках ХХ ст. під керівництвом М. Форверга було розроблено метод, який дістав назву

соціально-психологічного тренінгу, де основними засобами були рольові ігри з елементами драматизації, що створювали умови для формування комунікативних навичок. У Росії цей метод вперше було описано в монографії Л. Петровської у 1982 р.¹

В українському науковому дискурсі увага до теоретичного обґрунтування, розроблення і використання тренінгів у педагогічній, викладацькій діяльності посилилася у зв'язку з активізацією вивчення зарубіжного досвіду організації навчання різних категорій дорослих, необхідністю інтенсифікації формування і розвитку фахових компетентностей, кардинальною зміною індивідуальної траєкторії розвитку більшості громадян держави. До проблеми визначення теоретичних аспектів організації тренінгів, специфіки їх проведення зверталися науковці: О. Аніщенко, О. Баніт, О. Волярська, Л. Лук'янова, Ю. Махновець, С. Сисоєва, О. Щербак та ін.

У контексті здійснення дефінітивного аналізу поняття «тренінг» окреслимо його специфіку використання як технології в умовах формальної і неформальної освіти дорослих. У працях з теорії проведення тренінгу це поняття розглядається, як:

- своєрідна форма дресури; як тренування, у результаті якого відбувається формування умінь і навичок ефективної поведінки; форма активного навчання, метою якого є передача психологічних знань; метод створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку ними способів вирішення власних психологічних проблем²;

¹ Лук'янова Л.Б. Тренінгові технології в освіті дорослих // Сучасні технології освіти дорослих: посіб. / авт. кол.: Л.Б. Лук'янова, О.В. Аніщенко, Л.Є. Сігаєва, С.В. Зінченко, О.В. Баніт, Н.І. Дорошенко. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. — С. 6-40.

² Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. – Москва, Издательство «Ось89,1999: – 176 с.

- як техніка, що поєднує навчальну та ігрову діяльність, яка відбувається в умовах моделювання різноманітних ігрових ситуацій³;
- як засіб дії, спрямований на розвиток знань, соціальних установок, умінь і досвіду у сфері міжособистісного спілкування, засіб розвитку компетентності у спілкуванні, засіб психологічної дії⁴;
- як спосіб перепрограмування моделі управління поведінкою і діяльністю людини⁵;
- як частина планованої активності організації, спрямованої на збільшення професійних знань і умінь або на модифікацію соціальної поведінки персоналу способами, що поєднуються з цілями організації й вимогами діяльності⁶;
- багатofункціональний метод цілеспрямованих змін психологічних феноменів людини, групи або організації з метою гармонізації професійного та особистісного буття людини⁷;
- як метод групової навчальної діяльності, коли в лабораторних умовах засобами спеціальних вправ, спрямованих на відтворення, виконання й аналіз ситуацій, в учасників не тільки формуються професійні уміння й навички, але й створюються умови для професійного розвитку⁸ та ін.

Нам імponує визначення тренінгу, сформульоване С. Гончаренком, який розглядає його тренінг як «інтенсивне навчання з практичним спрямуванням. На відміну від навчання в рамках освітніх програм,

³ Ситников А.П. Акмеологический тренинг: теория, методика, психотехнологии. – Москва: Технологическая школа бизнеса, 1996. – 428 с.

⁴ Петровская Л. А. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга / Л.А. Петровская. – М. : МГУ, 1982. – 168 с.

⁵ Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин. – Минск: Харвест, 2000. – 800 с.

⁶ Джонсон Д. У. Тренинг общения и развития / Д.У. Джонсон. – М.: Прогресс, 2001. – 248 с.

⁷ Мілютіна К. Л. Теорія та практика психологічного тренінгу : навч. посіб. / К. Л. Мілютіна. – К. : МАУП, 2004. – 192 с.

⁸ Лук'янова Л.Б. Тренінгові технології в освіті дорослих // Сучасні технології освіти дорослих: посіб. / авт. кол.: Л.Б. Лук'янова, О.В. Аніщенко, Л.Є. Сігаєва, С.В. Зінченко, О.В. Баніт, Н.І. Дорошенко. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. — С. 6-40.

орієнтованого на формування системи знань, навчання тренінгу спрямоване на розвиток навичок, освоєння учасниками нового досвіду. Поширені різновидності тренінгу – соціально-психологічний тренінг, тренінг особистісного зростання, корпоративний тренінг, відеотренінг тощо⁹.

У контексті використання цього поняття у терміносполуці «тренінгові технології в умовах формальної і неформальної освіти» підтверджуємо його доцільність, логічність та аргументованість. Адже технологія навчання вирізняється з-поміж інших форм організації освітнього процесу в умовах формальної і неформальної освіти системністю, алгоритмом реалізації, що підпорядковано вирішенню конкретного завдання (сформувати певну якість, збагатити знання, удосконалити вміння, набути чи розвинути певну компетентність тощо), передбачає добір найбільш ефективних форм і методів, що застосовуються на кожному конкретному етапі та забезпечують якісне опанування матеріалу, формування чи розвиток здатностей, компетентностей тощо. Про системність технології навчання свідчать її структурні складові: методологічні орієнтири (принципи і закономірності), зміст навчання, спектр форм і методів, що в сукупності підпорядковані конкретній цілі навчання. Відповідно форма тренінгу дозволяє оптимізувати й активізувати процес навчання.

Саме тому доцільними є принципи організації тренінгу, які враховують специфіку навчання різних категорій дорослих в умовах формальної і неформальної освіти. О. Шевченко визначила такі принципи проведення тренінгу¹⁰:

- принцип максимальної активності учасників тренінгу – передбачає максимальну активність учасників;

⁹ Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. – Вид. друге, доповн. і випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – С. 463

¹⁰ Шевченко О.А. Тренінги професійного становлення молодих педагогів / О.А. Шевченко, І.А. Хозраткулова. – Харків: Вид. група «Основа», 2010. – 112 с. – (Бібліотека журналу «Управління школою»)

- принцип орієнтації на професійну діяльність – полягає у розумінні чіткого зв'язку між вправами тренінгу та майбутньою професійною діяльністю тих, хто навчається;
- принцип темпової регуляції тренінгу – проведення тренінгу вимагає реалізацію різного темпу проведення вправ;
- принцип урахування індивідуальних особливостей учасників тренінгу;
- принцип відкритості – можливість створювати таку атмосферу під час тренінгу, при якій учасники знаходяться у стані вибору певного рішення, можуть вільно та відкрито висловлювати свою незгоду або заперечення;
- принцип зворотного зв'язку;
- принцип етапності тренінгу – учасникам тренінгу необхідно відчувати, що у нього є початок, середина і кінець; у кінці – важливо отримати відчуття завершеності певного, нехай і невеликого за часом, етапу професійного розвитку.

Л. Лук'янова переконливо доводить, що у професійній підготовці і навчанні персоналу тренінгові технології виконують три основні функції: «усунення суперечностей між навичками співробітників й посадовими вимогами; формування корпоративної компетенції працівників; розв'язання актуальних завдань колективу. Кожен з цих процесів має свої детермінанти і потребує уваги з боку тренера. Вони реальні і об'єктивні, незалежно від того, знає про них що-небудь тренер чи ні. Процес навчання відбувається на основі теорії соціального навчання, при формуванні професійних умінь спілкування відбувається заміна неефективних моделей поведінки новими, більш ефективними»¹¹. Дослідниця традиційно визначає три етапи проведення тренінгу:

¹¹ Лук'янова Л.Б. Тренінгові технології в освіті дорослих // Сучасні технології освіти дорослих: посіб. / авт. кол.: Л.Б. Лук'янова, О.В. Аніщенко, Л.С. Сігаєва, С.В. Зінченко, О.В. Баніт, Н.І. Дорошенко. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – С. 6-40.

- 1) підготовку до проведення тренінгу;
- 2) власне тренінг (тренінгова діяльність);
- 3) постійне професійне самоудосконалення.

В. Федорчук¹² візуалізувала етапи проведення тренінгу таким чином:

З-поміж основних вимог до, реалізації тренінгової технології Л. Лук'янова¹³ слушно виокремлює такі: вибір тренером принципів навчання дорослих; навчання повинно відповідати їхнім нинішнім потребам, бути придатним для практичного використання в їхній роботі, давати можливість для професійного і особистісного росту, активно залучати дорослих до навчальної діяльності; урахувувати їхній попередній досвід; заохочувати до розмірковувань щодо минулого досвіду, досягнень й просування по службі; приносити задоволення; визначення чітких цілей і результатів навчання; завдання повинні враховувати бажані знання, уміння, навички, а головне,

¹² Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання: навч. посіб. / В.М. Федорчук. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 250 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://autta.org.ua/files/resources/pos_dlya_vch_5_kl_ukr.pdf

¹³ Лук'янова Л.Б. Тренінгові технології в освіті дорослих // Сучасні технології освіти дорослих: посіб. / авт. кол.: Л.Б. Лук'янова, О.В. Аніщенко, Л.С. Сігаєва, С.В. Зінченко, О.В. Баніт, Н.І. Дорошенко. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – С. 6-40.

бути зорієнтованими на відповідну (вікову, професійну та ін.) групу дорослих учнів; цілі й завдання треба диференціювати залежно від загальної стратегії тренінгу, а також конкретизувати відповідно до окремих змістовних складових або тем; необхідно враховувати інтереси аудиторії, вносити відповідні зміни й доповнення й досягти додаткових цілей у результаті роботи; формування позитивної самооцінки; спонтанне реагування, коли виникає необхідність уточнити завдання на початку тренінгу й відповідно змінити зміст або уточнити структуру тренінгу.

Нині в умовах інтенсивного розвитку освіти дорослих назріла потреба розроблення і упровадження тренінгових технологій навчання дорослих, які на основі виявлення специфіки організації навчання в умовах формальної і неформальної освіти дозволять інтенсифікувати процес особистісного і професійного розвитку дорослих з урахуванням індивідуальної освітньої траєкторії, потреб, запитів тощо.

ТРЕНІНГ З РОЗВИТКУ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-ДОСЛІДНИКА В УМОВАХ ФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Тренінг розрахований на 8 годин: 1 година відводиться на дотренінгові діагностичні заходи; 6 годин – на проведення тренінгу; 1 година – на підведення підсумків й зріз знань й умінь.

Максимальна кількість учасників тренінгу – 15 осіб.

Тренінг доцільно проводити у три етапи.

На **I етапі** доцільно провести тестування комбінованого типу з метою виявлення рівня володіння мовної культури майбутнього педагога-дослідника, зокрема щодо виявлення мотивації, потреби у володіння означеною якістю, а також володіння знаннями з проблеми теорії і практики використання потенціалу мови у професійній діяльності, комунікативними вміннями.

На **II етапі** запропоновано ознайомлення з теоретичним матеріалом за допомогою презентаційних матеріалів, виконання творчо-пошукових, дослідницьких завдань, а також інших методів роботи з текстами (кейс-метод, метод стилістичного аналізу, дискусії, мозковий штурм, метод проблемних ситуацій тощо).

Схарактеризуємо хід реалізації другого етапу тренінгу

Завдання 1. Визначте основну мету написання дисертаційної роботи за фрагментом статті С. Гончаренка (5 хв.).

Основна біда – коли саме писання наукової праці, тобто поповнення саме списку наукових праць, особливо ж написання дисертації, стає самоціллю. Між тим мотивом і спонуканням до написання наукової праці повинні бути або прагнення принести безпосередню користь, тобто розв'язати практично важливу задачу, або ж безкорисливий інтерес до пізнання та жагуча «наукова допитливість», яка не дає людині спокою доти, поки вона не задовольниться, тобто поки не з'ясується суть питання, яка цей інтерес викликала. Існування людей залежить від допитливості і

співчуття. Допитливість без співчуття нелюдяна; співчуття без допитливості безплідне (С. Гончаренко).

Виклад теоретичного матеріалу шляхом презентації (30 хв.).

Наукова мовна культура – нормативне користування науковою мовою в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, формування високого рівня мовнокомунікативної культури.

Складові наукової мовної культури¹⁴

1. **Текстова культура** – культура укладання і створення якісного наукового тексту. Йдеться про готовність моделювати зв'язний текст з урахуванням структурно-сміслових композиційних, категоріальних особливостей та дотримання принципів текстової організації.

2. **Стилістична культура** – готовність будувати стилістично коректні наукові тексти різних жанрів. Йдеться, зокрема, про інформативну, логічну, оцінну насиченість наукового тексту, тобто ступінь смислової і змістової новизни, що виявляється в авторській концепції, системі авторських оцінок, які допомагають читачеві зрозуміти смисл тексту.

3. **Термінологічна культура** – дотримання основних вимог до використання термінів: уникати полісемічності, перенасиченості, термінологічних запозичень, використовувати тільки зрозумілі й недвозначні терміни. Один із показників загального мовнокультурного рівня дослідника – правильне і вільне володіння термінами.

4. **Лексикографічна культура** – сформованість стійкої усвідомленої потреби та інтересу в опануванні здобутків української лексикографії і правильному послуговуванні словом, про вміння й навички сприймати,

¹⁴ Семенов О., Томашевська І., Фаст О., Семенов А. Академічне письмо: лінгвокультурологічний підхід: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. – 190 с.; Семенов О.М. Культура наукової української мови: навч. посіб. – 2-ге вид., стереотип. К.: ВЦ «Академія», 2012. – 216 с.; Семенов О.М., Рудь О.М. Культура фахової мови: навч. посіб. – Суми: СОІППО, 2013. – 260 с.; Семенов О.М. Етнолінгвістична культура вчителя: навч. посіб. / Олена Семенов. – Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. Макаренка, 2014. – 186 с.; Семенов О.М., Земка О.І. Формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів-словесників: теорія і практика: монографія. – Суми: Ніко, 2014. – 254 с.

впізнавати, аналізувати, коментувати, зіставляти мовні явища і факти, укладати власні словники. Рівень професійного саморозвитку значною мірою визначається й тим, які загальні і спеціальні лексикографічні знання має особистість, яка володіє вміннями користуватися лексикографічними виданнями різних типів і вилучати з них необхідну інформацію, чи усвідомлює потребу звернення до словника з метою вирішення фахових завдань.

5. Бібліографічна культура – показник зрілості, необхідна умова успішного навчання, самоосвіти, професійного та особистісного зростання, що передбачає використання відповідних джерел з метою підтвердження чи спростування власних авторських суджень, висновків, результатів.

Наукову роботу виконують на основі глибокого вивчення різноманітних джерел: навчально–методичних (підручники, навчальні та методичні посібники) і наукових праць (монографії, статті, дисертації, матеріали наукових семінарів та конференцій тощо), нормативно–програмних документів (державні документи про освіту, навчальні плани і програми), а також за результатами виконаної пошукової роботи. На основі опрацьованих літературних джерел укладають бібліографію.

6. Культура фахового наукового редагування і саморедагування. Теоретичним підґрунтям до оволодіння редакторською компетенцією слугує функціональна стилістика. Завдання цієї складової – не виправити мовні недоліки, а забезпечити гармонійну єдність змісту і форми наукового тексту, тобто, за потреби, вичитати, скоротити, обробити і навіть переробити.

Отже, наукова мовна культура виступає основою професійного саморозвитку дослідника. Нормативне користування науковою мовою в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах забезпечує культура праці з науковим текстом: культура читання, укладання і наукового редагування.

Завдання 2. Робота в групах. Схарактеризувати сутність поняття термін. Підібрати доцільні «епітети-характеристики» до термінів (15 хв.).

Термін	Епітети-характеристики
дослідження	фундаментальне, експериментальне, глибоке
проблема	наукова, актуальна, важлива, гостра
питання	принципове, теоретичне, важливе, складне, спірне
мета	головна, реальна, поставлена, вказана
завдання	кінцеві, конкретні, визначені
інформація	точна, вичерпна, повна, необхідна
матеріал	науковий, експериментальний, фактичний, зібраний, систематизований, отриманий, достовірний
аналіз теми, проблеми	науковий, об'єктивний, проведений, порівняльний, ретельний, глибокий
спостереження	спеціальні, численні, систематичні, подальші
експеримент	аналогічний, подібний, важливий, унікальний, успішний
дані експерименту	дослідні, цифрові, останні, попередні, повні, надійні

Завдання 3. Пояснити значення синонімів, що використовуються у наукових текстах, шляхом складання речень (15 хв.): обсяг – об'єм, обробка – опрацювання, співставлення – зіставлення – порівняння, численний – чисельний, 135 осіб – 135 чоловік, стрижень – стержень.

Завдання 4. Ознайомитися з теоретичним матеріалом з проблеми оформлення бібліографії та цитування за виданнями: Семенов О., Томашевська І., Фаст О., Семенов А. Академічне письмо: лінгвокультурологічний підхід: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. – 190 с.; Семенов О.М. Культура наукової української мови: навч. посіб. – 2-ге вид., стереотип. К.: ВЦ «Академія», 2012. – 216 с.

Схарактеризувати основні поняття «бібліографія», «цитата», «плагіат» та вимоги щодо оформлення цитування і бібліографії дослідження, можливості уникнення плагіату (20 хв.).

Бібліографія – це відомості про джерело, наведені за певними правилами і достатні для ідентифікації документа.

Головне в бібліографії – це бібліографічне знання і/або бібліографічна інформація, що ідентифікує джерела знання в текстах. Основне призначення бібліографічної інформації полягає в задоволенні інформаційних потреб читачів. Одним із основних елементів бібліографічної інформації виступає **бібліографічний запис**, який фіксує відомості про документ, дозволяє його ідентифікувати, з'ясувати зміст з метою бібліографічного пошуку.

Посилання – це такий фрагмент наукової праці, в якому автор подає відомості про предмет свого дослідження, наявне в інших наукових джерелах. Це сукупність бібліографічних відомостей про цитовану працю, розглядуваний або згадуваний у тексті роботи інший документ (його частини або групи документів), необхідний для їх загальної характеристики, ідентифікації й пошуку. Мета посилання – аргументувати, доповнити або проілюструвати власну думку фактами з інших наукових текстів; підтвердити чи спростувати чужу думку; порівняти різні підходи вчених стосовно аналізованої проблеми.

Бажано, щоб текст не ряснів суцільними цитатами і посиланнями, тоді складається враження компіляції роботи, її реферативності, відсутності авторського бачення проблеми.

Цитата – це дослівно наведений уривок з якогось тексту для підтвердження або ілюстрації тієї чи іншої думки.

Дослідників варто застерегти також і від плагіату, адже «вчений повинен бути прикладом чесності для кожного громадянина» (Д.Бейлар).

Плагіат – копіювання чужих ідей, тексту без посилання на першоджерело.

Для виявлення плагіату використовують спеціальні комп'ютерні програми. Такі програми дають можливість знаходити цілі фрагменти тотожних текстів.

Плагіат визначають кількома способами: дослівне копіювання інформації з іншого джерела без його зазначення у бібліографії; перефразування інформації з першоджерела без його зазначення (автор використовує свої власні слова для передачі тієї ж самої інформації, взятої із джерела).

Завдання 5. Проаналізуйте зразок неправильного цитування (10 хв.).

Визначення поняття «педагогічна система» – перша необхідна умова розвитку системного підходу в педагогіці. Це визначення має загальнотеоретичне і вузькопедагогічне значення і спирається на поняття «система». Без визначення поняття «система», на думку В. Богдановича, Л. Сумарокова, А. Уємова, залишаються нез'ясованими місце і специфіка системного методу серед інших методів, питання про системні параметри, системні закономірності, питання про способи оптимізації систем і т.д. Система, на думку Ф. Корольова, відноситься до великих і складних систем, в зв'язку з цим автор визначає властиві їм ознаки, до яких можна віднести цілісність, яка виявляється в тому, що її частини, компоненти служать спільної системної мети, і її взаємозв'язку із зовнішнім середовищем [4]. С. Архангельський визначає систему як «безліч взаємопов'язаних компонентів, що становлять певне ціле у своїй будові і функціонуванні». На думку В. Беспалько, система – це будь-який процес, що відбувається в певних умовах, в сукупності з цими умовами. Системи, в яких протікають педагогічні процеси, визначаються як педагогічні системи, що володіють певними елементами або об'єктами і їх взаємозв'язками або структурами та функціями.

Завдання 6. Порівняйте дві дефініції. Знайдіть ознаки плагіату в тексті праворуч.

<p>Полікультурна освіта – педагогічний процес, у якому репрезентуються дві або більше культур, що вирізняються мовною, етнічною, національною та расовою ознаками [Міжнародна енциклопедія освіти, с. 3963].</p>	<p>Полікультурна освіта – процес, що представляє репрезентацію двох або більше культур, що характеризуються мовною, етнічною, національною та расовою специфікою.</p>
--	---

Завдання 7. Проаналізуйте вступ до статті. Визначте змістові недоліки та позитивні аспекти поданого тексту, які підтверджують недоречність або доцільність використання мовних засобів (15 хв.).

Трагічні виклики сучасного світу сприяли тому, що вітчизняна школа залишилась світоглядно невизначеною й необачно відкритою для всіх ідеологічних і релігійно-містичних упливів. Така «свобода» владно реалізується низкою нашвидкуруч змодельованих виховних систем і освітніх технологій. Утім у кінцевому результаті нагадує свободу «блукаючого в пустелі: іди куди хочеш, а куди – не знаєш» (Сент-Екзюпері А. Маленький принц / А. де Сент-Екзюпері. – М.: ЕКСМО-Пресс, 2009. – 464 с.; с. 28). Ця ситуація, як засвідчили події останнього десятиріччя, була стратегічно спроектована світовим урядом і силами глобалізму (зокрема організацією об'єднаних релігій), які через посередництво ЗМІ й під гаслами «духовного розвитку» орієнтують шкільну молодь на так звані загальнолюдські цінності (Зі статті збірника наукових праць «Естетика і етика педагогічної дії»).

Завдання 8. Ознайомтеся із фрагментом статті. Випишіть основні терміни та поясніть їх значення (20 хв.).

Результат людської діяльності часто не збігається не лише з поставленою метою, а й з мотивом. Цю суперечність учені розв'язують по-

різному. Представники теорії моральної доброти, або педагогіки добра (І. Зязюн, Г. Сагач), визначальним в оцінюванні діяльності педагога вважають її мотив, а представники консеквенціалізму (лат. consequens – послідовний) – результат. Утилітаризм, гедонізм і евдемонізм, репрезентовані консеквенціалістським підходом (І. Бентам, Н. Крупська, Б. Скіннер), дотримуються матеріалістичних концепцій, у яких домінують задоволення потреб людини, реалізація нею певних соціальних функцій (Г. Васянович).

Завдання 9. Прочитайте уривок з тексту вступної статті редакційної колегії до збірника наукових праць «Естетика та етика педагогічної дії» (Вип. 4. – 2012) «Слово про Вчителя-добротворця». Випишіть наукові терміни, а також слова і словосполучення, які не входять до наукової термінології. Розкрийте їх значення (20 хв.).

Постать академіка Івана Андрійовича Зязюна є в українській педагогіці однією з найбільш значних, адже ним вписано власну сторінку в історію розвитку вітчизняної педагогічної науки. Вченому присвячені статті в енциклопедичних, наукових і навчальних виданнях як фундатору нового педагогічного напрямку – теорії та історії педагогічної майстерності, де предметом наукового дослідження стає особистість і неповторна педагогічна дія вчителя. Немає педагогіки без педагога, – стверджує академік І. Зязюн, – оскільки педагогічні цілі й завдання реалізуються у педагогічній діяльності, лише переломлюючись крізь призму особистості вчителя. І цими словами вчений протистоїть не лише «бездітній», але й «безпедагогічній» педагогіці як затеоретизованій, «мертвій», а тому недовірній на практиці сукупності схоластичних знань і положень.

Завдання 10. Ознайомтеся з текстом. Яку обов'язкову частину наукової статті він демонструє? Виправте недоліки, щоб узгодити поданий текст з вимогами до написання наукової статті (20 хв.).

ТВОРЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз праць зарубіжних філософів і психологів (А. Бергсон, Г. Воллес, К. Ізард, А. Маслоу, А. Пуанкаре, Б. Спіноза) засвідчив значну увагу дослідників до проблеми розвитку творчості особистості. У дослідженнях педагогів Г. Ващенко [2], І. Зязюна [4], В. Сухомлинського [11], О. Тутолміна [12], працях психологів Г. Балла [1], О. Волобуєвої [3], З. Карпенко [5], С. Максименка [7], В. Моляко [8], В. Моргуна [9], В. Семиченко [10], Н. Чепелевої [13] розкрито особливості творчої самореалізації особистості у професійній діяльності. Важливе місце в розкритті компетентнісного підходу до навчально-виховного процесу в системі вищої та загальної середньої освіти належить працям, що розглядають особливості розвитку творчої компетентності викладача вищого навчального закладу. Однак ця проблема потребує наукового аналізу.

Завдання 11. Спроектуйте, якою може бути мета написання наукової статті, якщо вона має таку назву:

- «Принципи формування естетичної культури молоді»;
- «Естетико-педагогічний контекст формування виконавської культури скрипаля»;
- «Світоглядне становлення особистості в культурі: історичний аспект»;
- «Проектний підхід до організації навчального процесу в гімназії естетичного профілю».

Завдання 12. Доберіть епітети-означення до таких наукових понять (20 хв.): результат, засади, потреба, необхідність, освіта, навчання, педагог, фахівець, розвиток, середовище, праця, досвід, майстерність, висновки, положення, узагальнення, аналіз.

Завдання 13. Підготуйте презентацію на тему «Мовні засоби наукового стилю» (40 хв.).

Завдання 14. Проаналізуйте зміст анотації до статті. Виправте мовні недоліки, звернувши особливу увагу на вживання форм дієслів (20 хв.).

У статті аналізується творчий доробок професора Оксани Рудницької в аспекті сутності і змісту мистецької освіти. Особлива увага приділяється методологічним засадам окресленої проблеми, специфіці мистецької освіти у вимірах особистісно-зорієнтованого підходу, світоглядній функції мистецтва, діалоговій природі художнього спілкування. Акцентується на діалектиці художнього сприйняття й особистісного розуміння художнього твору реципієнтом. Подається змістова характеристика поняття «культурна особистість». Висвітлюються причини існування такого явища, як антикультура, та доводиться необхідність його протидії. Наголошується на зміні пріоритетів сучасної мистецької освіти і необхідності розробки нових ціннісних критеріальних підходів до формування особистості.

Ключові слова: мистецька освіта, культуровідповідність, навчання, виховання, особистість, сприйняття, розуміння, спілкування.

Завдання 15. Ознайомтесь з текстом висновків до фахової статті. Виправте змістові недоліки, орфографічні і пунктуаційні помилки. Зверніть увагу на необхідність зміни структури речень (20 хв.).

Висновки. Розвиток творчої індивідуальності педагога ми визначаємо, як процес поглиблення унікальності його особистості на основі позитивних кількісних і якісних змін у рівнях сформованості компонентів його творчої індивідуальності; перетворення його на самотутню, неповторну, самоефективну особистість, здатну самореалізуватися в педагогічній діяльності. Підвищення уваги до культуротворчого й креативного потенціалу

освіти спричинює зміну соціокультурного статусу мистецтва, як процесу та результату творчості, найбільш позначеної впливом індивідуальності й здатної найсильніше впливати на розвиток останньої. Мистецтво, як чинник і засіб забезпечення творчої й індивідуально-особистісної спрямованості освіти, перетворюється на його важливий змістовий компонент.

В умовах сучасного світу, що швидко змінюється, набуває все більшої актуальності проблема розвитку творчої індивідуальності професіонала зокрема педагога професійної школи який впливаючи на вихованців своєю неповторною особистістю формує покоління сучасних професіоналів: творчих, адаптивних, кваліфікованих із інноваційним стилем мислення та власним професійним почерком (Зі збірника наукових праць «Естетика і етика педагогічної дії»).

Завдання 16. Доберіть наукові джерела, навчально-методичні праці (10-15 джерел) до певної теми наукової статті. Обґрунтуйте вибір Вами літератури. Якими вимогами до її добору Ви керувалися? (30 хв., робота в групах).

«Концепція Нової української школи: пріоритети змін»;

«Професійна компетентність учителя»;

«Гуманістичні засади розвитку сучасної освіти».

Завдання 17. Ознайомтесь з фрагментом Концепції Нової української школи. Підготуйте виступ з проблеми впровадження Концепції в сучасних умовах реформування освіти (30 хв.).

Сучасний світ складний. Дитині недостатньо дати лише знання. Ще важливо навчити користуватися ними. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці. Нові освітні стандарти будуть ґрунтуватися на «Рекомендаціях Європейського

Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (18.12.2006), але не обмежуватимуться ними.

«Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність».

Ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя.

10 КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ:

1. Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами. Це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів). Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування.

2. Спілкування іноземними мовами. Уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування.

3. Математична компетентність. Культура логічного і алгоритмічного мислення. Уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності. Здатність до розуміння і використання простих математичних моделей. Уміння будувати такі моделі для вирішення проблем.

4. Основні компетентності у природничих науках і технологіях. Наукове розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність застосовувати його в практичній діяльності. Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати.

5. Інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно - комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіаграмотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).

6. Уміння вчитися впродовж життя. Здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

7. Ініціативність і підприємливість. Уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо.

8. Соціальна та громадянська компетентності. Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття.

9. Обізнаність та самовираження у сфері культури. Здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

10. Екологічна грамотність і здорове життя. Уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

(Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua>).

Завдання 18. З поданого фрагменту статті О. Семенов випишіть терміни, які розкривають сутність концепту «людина праці» з позиції педагогічних поглядів академіка Н. Ничкало (20 хв.).

Концепт «людина праці» Н. Ничкало збагачує аналізом концепцій педагогіки праці і професійної педагогіки. Зокрема, педагогіку праці науковець характеризує як педагогічну дисципліну, предметом інтересів і досліджень якої є проблеми виховання особистості через працю, професійне навчання й виховання, безперервна освіта працюючих і безробітних [14, с. 71]. Основоположником педагогіки праці академік називає відомого польського вченого Т. Новацького. Його дослідження («Професієзнавство», «Лексикон педагогіки праці», «Педагогіка загальна і субдисципліни» та ін.) завдяки зусиллям Н. Ничкало та її учнів активно використовуються в навчальних закладах України. «Праця рук вивела людину на її сучасну позицію в природі... Цей духовний світ побудований на досвіді і матеріальних здобутках рук, що працюють», – писав Т. Новацький. Лише через працю, – переконував патріарх польської педагогіки, – людина пізнає світ, самовідтворює і розвиває себе у продуктивній взаємодії з

соціальним світом...» [19, с. 3]. Як універсальну цінність й енергетичний рушій усього світу розглядає людську працю польський науковець З. Вятровський і пише щодо обов'язковості праці людини, професійного розвитку особистості впродовж життя, розвитку професійних кваліфікацій і компетенцій [23-24]. Глибоке теоретичне дослідження, що стосувалося природи виникнення, становлення і розвою педагогіки праці представив на VI Міжнародному українсько-польському форумі «Освіта для сучасності / Edukacja dla współczesności» директор Інституту педагогіки Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської, доктор наук хабілітований, професор звичайний Ф. Шльосек.

Результатом натхненної творчої праці українських і польських учених, що наповнена Духовністю, Добром, Красою й Істиною, є фундаментальна книга «Semper in altum. Zawsze w zwyrz (Завжди вгору)», присвячена 90-річчю від дня народження Яна Павла II, що вийшла у видавництві «Stalowa Wola» за заг. ред. Я. Зимного та Н. Ничкало [22]. І фундаментальні ідеї концепту «людина праці» Н. Ничкало ґрунтуються на філософії педагогіки серця святого отця Яна Павла II. Папа Римський Словом, переконанням, вірою, «сродною» працею прагнув «пробуджувати Людину в людині», «олюднювати людину» («uczłowieczenie człowieka»), утверджувати глибоку повагу до життя й гідності Людини (Семенов О. Ключові концепти Я-концепції академіка Неллі Ничкало // Естетика і етика педагогічної дії. – 2016. – Вип. 14. – С. 9-21).

Завдання 19. Ознайомтесь з уривком зі статті Ю. Стеркіної «Педагогічний потенціал ілюстрацій у процесі вивчення англійської мови майбутніми вчителями». Обтрунтуйте, з якою метою авторка використовує засоби художнього стилю. Сформулюйте визначення поняття «доросла особистість» (20 хв.).

Загальновідомо, що навіть доросла людина у своїх кращих якостях сприйняття світу залишається дитиною. Слова Ф. Бекона, що ми повинні

стати як маленькі діти, щоб увійти в царство науки, нагадують водночас відкритий розум і гнучкий інтерес дитинства, і ту легкість, з якою губляться ці якості. Звертатись до дитини, що є в кожній дорослій людині, має бути одним із незаперечних правил андрагогіки. Саме це пропагував відомий педагог, психолог і викладач Г. Лозанов. Одним із основних принципів навчання дорослих, за Г. Лозановим, є інфантилізація – встановлення природної ситуації довіри, коли той, якого навчають, довіряє себе викладачеві, наближення до свідомості дитини, яка абсолютно відкрита до нового, відкриває світ через гру [7, с. 11]. «Бути грайливим і серйозним водночас можливо, і це визначає ідеальний розумовий стан. Відсутність догматизму й забобонів, присутність розумової допитливості й гнучкості виявляються у вільній грі розуму на яку-небудь тему. Гра розуму є воля розуму, віра в силу думки захистити свою недоторканність без зовнішніх підтримок і обмежень. Отже, вільна гра розуму передбачає серйозність, серйозний розвиток предмета. Вона не сумісна з недбалістю або швидкістю, тому що вимагає точної фіксації кожного досягнутого результату, щоб кожним із них можна було згодом скористатися» [4, с. 99] (Стиркіна Ю. Педагогічний потенціал ілюстрацій у процесі вивчення англійської мови майбутніми вчителями // Естетика і етика педагогічної дії. – 2016. – Вип. 14. – С. 31-40).

Завдання 20. Визначте основну мету наукової статті за поданим фрагментом. Обґрунтуйте, у чому полягає специфіка неформальної освіти фахівців (20 хв., мозковий штурм).

Неформальна освіта розуміється як нова якість і спосіб організації професійного розвитку фахівців. У цьому зв'язку організація і функціонування системи освіти повинні забезпечити неперервність професійної підготовки шляхом багаторівневої (довузівський, вузівський і післявузівський етапи) побудови на підґрунті принципу наступності. Роль неформальної освіти в розвитку людини виявляється в тих функціях, які вона

виконує. Серед функцій цієї освіти слід виділити: розвивальну (задоволення духовних запитів особистості, потреб творчого зростання); компенсвальну (заповнення прогалин і недоліків у базовій формальній освіті); адаптивну (оперативна підготовка й перепідготовка фахівців в умовах мінливої виробничої і соціальної ситуацій); інтегруючу (використання традиційних і інноваційних форм, методів і технік навчання дорослих); функцію ресоціалізації (повторної соціалізації для окремих категорій дорослого працездатного населення) (Волярська О. Напрями вдосконалення професійного розвитку педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти // Естетика і етика педагогічної дії. – 2016. – Вип. 14. – С. 143-152).

Завдання 21. Доберіть терміносполуки, які, на Вашу думку, розривають зміст таких проблем (20 хв.).

«Розвиток педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін»;

«Лексикографічна культура дослідника»;

«Естетичний потенціал різних видів мистецтва»;

«Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні і зарубіжжі»;

«Розвиток національної освіти: ретроспективний і сучасний дискурс».

На **III етапі** тренінгу проводиться зріз набутих знань й умінь з проблеми мовної культури педагога-дослідника шляхом виконання підсумкового завдання:

Найдіть мовні огріхи, технічні недоліки у статті. Підготуйте анотацію до поданої статті. Сформулюйте мету її написання (1 год.).

***Наталія Мироненко, м. Київ
Досвід становлення музичної освіти Галичини
(перша половина XX ст.)***

У сучасних умовах утвердження гуманістичної, етнокультурної парадигми освіти виникла необхідність переосмислення історико-педагогічного досвіду становлення мистецької, зокрема, музичної освіти.

Інноваційні процеси в освітньому просторі неможливі без урахування історичної ретроспективи, фундаментальних традицій підготовки фахівців у навчальних закладах різного типу. Саме тому актуалізуються проблеми оновлення змісту мистецької, музичної освіти у вищих навчальних закладах, розвитку фундаментальних традицій підготовки музикантів-педагогів, прогресивних надбань українських педагогів-музикантів, в тому числі у Галичині. Ґрунтовний аналіз досягнень галицьких педагогів-музикантів сприятиме утвердженню етнокультурних світоглядних пріоритетів у сучасній мистецькій освіті.

Досвід становлення музичної освіти в Західній Україні досліджували українські педагоги, мистецтвознавці (Ю. Волощук, Т. Росул, Г. Блажевич, З. Валіхновська, Л. Кияновська, Л. Мазепа, А. Микулич). Діяльність західноукраїнських композиторів, музикантів-педагогів кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. розглядалась науковцями у контексті історико-культурного аналізу (В. Іванов, О. Максимов, М. Черепанин та ін.). Водночас, на нашу думку, потребує узагальнення досвід становлення музичної освіти на Галичині у першій половині ХХ ст., що пов'язано з інтенсивним розвитком мережі музичних закладів, розробкою авторських методик вивчення музичних дисциплін, появою когорта відомих особистостей – композиторів, педагогів-музикантів.

Основними осередками музичного виховання в досліджуваній період у Галичині стають *спеціалізовані навчальні заклади*. Музично-освітні осередки у Львові виникли ще у 20-х рр. ХІХ ст., проте саме кінець цього століття та перші десятиліття наступного ХХ ст. стали періодом їх активного розвитку. Сприяло цьому і відкриття нової будівлі оперного театру (1900), і пожвавлення концертного життя завдяки роботі новоствореної філармонії (1902), й інтенсифікація діяльності музичних аматорських товариств, зокрема «Бояна», та інших мистецьких об'єднань.

Якщо в кінці ХІХ ст. до музичних навчальних закладів приймали усіх бажаючих, то в ХХ ст. у більшості шкіл стали брати до уваги віковий ценз та проводити вступні іспити, а також підсумкові й різноманітні контрольні іспити протягом року. У деяких школах знання із загальної теорії музики надавав учитель з конкретної спеціалізації, але в більшості багатопрофільних шкіл було запроваджено вивчення різних музичних дисциплін, для прикладу – гармонії, контрапункту, музичних форм, історії музики, які викладалися спеціально підготовленим педагогом-теоретиком [4].

Музична грамота і основи теорії музики було введено практично в усіх навчальних закладах, але в багатьох цей перелік доповнювався історією музики (вивчали 2–3 роки), гармонією (1–3 роки) та ін. Окрім того, зміст навчання в окремих школах був розширений за рахунок введення до навчальних програм музично-теоретичних та загальноестетичних курсів [6, с. 131].

Освітня реформа 1932 р. у Польщі передбачала створення широкої мережі ліцеїв різного профілю та гімназій, які були основою підготовки

вступників до ліцею. Загальноосвітні ліцеї мали ту перевагу, що носили розвивальний характер, забезпечували поглиблений загальний розвиток особистості й готували випускників для подальшого навчання у вищих навчальних закладах. Вони були різних типів: класичні, гуманітарні, природничі, математично-фізичні й тісно взаємопов'язувались з тодішніми гімназіями. Створювалися вони як державні, приватні, та ті, що утримувалися товариствами, громадськістю, релігійними громадами.

Такі українські навчальні заклади функціонували в Тернополі, Львові, Коломиї, Перемишлі, Стрию, Станіславі, Чорткові, Дрогобичі, Бережанах, Городенці, хоча за освітнім змістом програми, навчальні плани, підручники, ідеологія виховання у них все ж таки підпорядковувалися польській ідеї. І все ж діяльність цих навчальних закладів, попри полонізацію та уніфікацію змісту освіти, мала величезне значення для збереження української ідентичності, національної свідомості, розвитку української інтелігенції. Зміст навчання в українських закладах обов'язково містив мистецький компонент. Адже до обов'язкових предметів належали спів та музичні студії. Це давало можливість здійснювати професійну підготовку майбутніх українських музикантів на засадах національної музичної та пісенної культури.

Українські педагоги часто перекладали видання, написані іноземною мовою. Важливого значення надавалося в посібниках питанням виховання естетичних почуттів учня, студента й самого педагога. Наприклад, у найбільш уживаному підручнику з педагогіки початку ХХ ст. М. Барановського «Педагогіка для семінарії учительських і вчителів шкіл народних» було глибоко обґрунтовано виховні засади, побудовані на естетиці, мистецтві, почуттях.

Кардинальні зміни у розвитку музичної освіти в Галичині пов'язані з одним із найбільш відомих в Україні і Європі навчальних закладів – Консерваторією Галицького Музичного Товариства. Історія її заснування сягає 1852 р. Але науковий інтерес викликають не стільки етапи її становлення, скільки ті принципи, підходи до професійної підготовки й творчого розвитку майбутнього музиканта, цінності, на основі яких в різних історичних умовах будувалася філософія академічного мистецтва. Зокрема, уся історія розвитку академії засвідчувала, що її основним принципом, який визначав зміст навчального процесу, був *європеїзм*. І справді, понад стоп'ятдесятирічний творчий поступ мистецької освіти відбувався на перехресті цивілізаційних доріг різних народів і культур. У цьому суголоссі вибудовувалася оригінальна мистецька «*львівська школа*». До її становлення були причетні такі видатні постаті Європи, як: Ю. Ельснер – перший ректор Варшавської консерваторії, учитель Ф. Шопена; Ф. Ксавер – син В.-А. Моцарта, який створив у Львові перше музичне товариство та співочий інститут; славетний польський скрипаль Кароль Ліпінський; видатний піаніст і композитор Кароль Мікулі – учень Ф. Шопена; знані українські діячі – А. Вахнянин, С. Людкевич, В. Барвінський [2].

Заслужують на увагу й такі форми удосконалення навчального процесу, як організація учнівського симфонічного оркестру та «пописи», що, як зазначав М. Попович, становили собою форму публічних концертів учнів і відігравали роль елемента, який забезпечував підвищення професійної майстерності студентів, зв'язок навчального закладу з музичною професійною спільнотою, батьками і родинами, громадою, завдяки чому виступав вагомим чинником забезпечення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців з музичного мистецтва та становлення музичної культури у суспільстві взагалі [7].

Упродовж багатьох років підтверджувала свою високу репутацію Консерваторія Галицького Музичного Товариства, зі стін якої вийшли видатні співаки, музиканти, композитори – А. Дідур, С. Крушельницька, О. Мишуга, Д. Січинський та багато інших митців, котрі прославили вітчизняну культуру.

Визначальною характеристикою цього навчального закладу була його українська національно-культурна зорієнтованість, він виконував роль об'єднавчого фактора української громади, а також західних і східних українських земель. Духом соборності був пронизаний зміст навчального і творчого процесу в інституті. Не дивно, що зразу по створенні закладу в 1903 р. його педагогічний колектив під керівництвом першого директора інституту А. Вахнянина організував святкування 35-літнього ювілею творчості М. Лисенка, а через кілька років «Союз співацьких і музичних товариств» перейменували на «Музичне товариство ім. М.В. Лисенка». Твори Т. Шевченка були основою для написання музики багатьма західноукраїнськими композиторами [4, с. 108].

Іншою сутнісною рисою закладу був безперервний процес професіоналізації. Професорсько-викладацький склад Інституту вирізнявся дуже високою європейською освіченістю. В. Барвінський, А. Вахнянин, С. Людкевич, О. Ясеницька-Волошин здобули освіту та свої вчені ступені у навчальних закладах Відня, Праги, інших європейських міст. Освіченість, висока моральність, інтелігентність, компетентність і кращі людські якості характеризували їх як керівників згадуваного Інституту. Навчання у професійних студіях, у школах під керівництвом відомих музикантів, на філософському, історико-географічному факультетах Віденського університету, творчі взаємини з М. Вербицьким, І. Лаврівським, М. Лисенком, І. Франком та багатьма іншими представниками інтелігенції позитивно вплинули на становлення В. Барвінського, А. Вахнянина, С. Людкевича як професійних і громадських діячів. Ними було багато зроблено і в теоретичному плані. Зокрема А. Вахнянином у 1906 р. підготовлено для навчальних потреб Інституту підручник «Наука гармонії», а С. Людкевичем удосконалено зміст і процес викладання теоретичних курсів гармонії та сольфеджіо [1, с. 30].

За формою організації навчального процесу Вищий Музичний Інститут ім. М. Лисенка наближався до західноєвропейських консерваторій, де учні

загальноосвітніх шкіл і студенти ВНЗ навчалися паралельно, засвоюючи лише музичну програму [3, с. 42]. Зміст навчання в інституті охоплював усі музичні предмети, необхідні для теоретичних і практичних занять, здобуття професійних музичних знань і навичок. Учні могли не лише розширити свій музичний світогляд, а й стати професійними музикантами. Адже основною метою інституту було надання учням ґрунтовної, різнобічної музичної освіти, про що йшлося у Статуті, прийнятому 1903 р. і видозміненому відповідно до вимог часу в 1910 – 1911 рр. Значну увагу педагоги інституту приділяли розвитку самостійності мислення й творчому пошуку вихованців, виробленню в них уміння власної інтерпретації твору, удосконаленню сценічної майстерності, розвитку музично-виконавських навичок, виконавської техніки, досягненню свободи володіння інструментом.

Отже, історико-педагогічний аналіз діяльності музично-педагогічних закладів Галичини засвідчив, що їхній рівень професійної освіти був достатньо високим та відповідав багатьом стандартам європейської професійної музичної освіти. Вищий Музичний Інститут ім. М. Лисенка, Консерваторія Галицького Музичного Товариства забезпечували вихідні напрями і основні тенденції структурування змісту музичної освіти, інтегруючи кілька форм її функціонування: розвиток наукової музичної теорії і творчості; підготовку кадрів для професійної діяльності; виховання музичної і зокрема, пісенної культури широких верств населення; формування взаємозв'язків з культурними музичними центрами Європи; активізацію через культурні контакти стосунків з українцями східних і центральних земель; реалізацію особистісно орієнтованого періоду в роботі з обдарованою молоддю; стимулювання національно-культурних суспільних процесів і зростання етносвідомості українства.

Досвід поваги до фундаментальних прав людей і народів, до системи національних цінностей, культурних традицій, вірувань. Як громадяни і естети, українські митці усвідомлювали, що культурна самобутність є саме тим достоїнством, яке посилює можливості людини для самореалізації, самовдосконалення.

Список використаної літератури:

1. Гриневецький І.Є. А.К. Вахнянин: нарис про життя і творчість / І.Є. Гриневецький. – К., Держ. вид. образотворч. мист. і муз. л-ри УРСР, 1961. – 32 с.

2. Водяний Б. Короткий словник діячів української культури / Б. Водяний, Г. Олексин, М. Ціж; Всеукр. тов-во «Просвіта» ім. Т. Шевченка; Тернопільск. обл. відділення; М. – Т.: МП «Чумацький шлях», 1992. – 48 с.

3. Волощук Ю. Фахова підготовка скрипалів у вищому музичному інституті імені М.Лисенка: національні традиції і європейський мистецький досвід (1903 – 1939 рр.) / Юрій Волощук // Вісник Прикарпатського ун-ту. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ, 2006. – Вип. 8. – С. 37-45.

4. Грінченко М.О. Історія української музики / М.О. Грінченко; Ухвалено музичним товариством ім. Леонтовича. – К.: Спілка, 1922. – 278, X с.: портр.

5. Кияновська Л.О. Сильова еволюція галицько їмузичної культури XIX – XXст. / ЛюбовОлександрівнаКияновська.– Т.: Астон. 2000. – 340 с.; Кобилянська Л. Микола Лисенко: бібліограф. нарис. – Л.: Накл. М. Таранька, 1930. – 93, [2] с.: іл. – (Популярна б-ка; Книжечка 2.).

6. Мазепа Л. Сторінки музичного минулого Львова (з неопублікованого) / Лешек Мазепа. – Львів: Сполон, 2001. – 280 с.: табл.

7. Попович М.В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. – К.: Артк, 1999. – 237 с.

8. Черепанин М. Перша українська музична школа в Галичині: (наукові розвідки на тлі ювілейного року) / Мирон Черепанин // Вісник Прикарпатського ун-ту. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ, 2003. – Вип. V. – С. 11-16.

ТРЕНІНГ З РОЗВИТКУ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПЕДАГОГА-ПРАКТИКА В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Тренінг розрахований на 10 годин: 1 година відводиться на підготовчі діагностичні заходи; 7 годин – на проведення тренінгу; 2 години – на підведення підсумків й зріз знань й умінь.

Максимальна кількість учасників тренінгу – 20 осіб.

Тренінг доцільно проводити у три етапи.

Завдання 1. Робота в малих групах. Підготувати презентації теоретичного матеріалу з проблеми розвитку академічної доброчесності (1 год.). У презентаціях мають бути висвітлені основні поняття проблеми, тенденції.

Мовна культура викладача-дослідника є складовою його академічної культури і доброчесності.

На сьогодні в українському освітньо-науковому просторі посилюються вимоги до академічної доброчесності. Про це свідчать зокрема такі документи, як:

- Закон України «Про освіту» (2017);
- Рекомендації з академічної доброчесності для закладів вищої освіти, розроблені у межах Проекту сприяння академічної доброчесності в Україні – SAIUP за підтримки Посольства США;
- Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>).

Визначення сутності основних понять проблеми¹⁵.

Академічна доброчесність¹⁶ — це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього

¹⁵ Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>.

¹⁶ Там само.

процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Основні види порушень академічної доброчесності

Академічний плагіат — оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

- дослівне запозичення текстових фрагментів без оформлення їх як цитат з посиланням на джерело (в окремих випадках некоректним вважають навіть використання одного слова без посилання на джерело, якщо це слово використовують в унікальному значенні, наданому цим джерелом);
- використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;
- перефразування тексту джерела у формі, що є близькою до оригінального тексту, або наведення узагальнення ідей, інтерпретацій чи висновків з певного джерела без посилання на це джерело;

- перефразування тексту джерела у формі, що є близькою до оригінального тексту, або наведення узагальнення ідей, інтерпретацій чи висновків з певного джерела без посилання на це джерело;

- подання як власних робіт

Самоплагіат¹⁷ — оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

До самоплагіату не належать перевидання (стереотипні чи перероблені та/або доповнені) монографій, підручників, навчальних посібників, інших творів, що містять результати наукової, освітньої або творчої діяльності, в яких наведено інформацію про перевидання та/або посилання на перше видання.

Фабрикація¹⁸ — «вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях».

Актуальна для України і світу проблема наукових публікацій, дисертацій, дипломних і курсових робіт студентів, яка полягає у тому, що в цих роботах нерідко наводяться дані про експерименти, емпіричні дослідження, вимірювання, розрахунки, опитування, інші види досліджень та їх апробацію, які насправді не виконувалися.

Фальсифікація¹⁹ — свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень.

Актуальна для України і світу проблема наукових публікацій, дисертацій, дипломних і курсових робіт студентів, яка полягає у тому, що автори вносять зміни до результатів досліджень або приховують окремі результати з метою позбавлення від даних, що спростовують або не підтверджують гіпотези, які вони захищають, висновки, які вони роблять, тощо.

¹⁷ Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

Списування²⁰ — виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання. Найбільш поширеною формою списування є використання друкованих і електронних джерел інформації при виконанні письмових робіт, зокрема екзаменаційних та контрольних робіт, без дозволу викладача. Списування може бути індикатором незацікавленості студента у вивченні навчальної дисципліни (студенти не бачать потреби у відповідних компетентностях, викладач некомпетентний чи не здатний зацікавити студентів тощо).

Обман²¹ — надання завідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування.

Формами обману також є:

- імітація освітньої та наукової діяльності;
- неправдиве співавторство: приписування співавторства особам, які не брали кваліфікованої участі у дослідженні та підготовці публікації (зокрема, це стосується зарахування до авторів керівників установ і підрозділів, які безпосередньо не брали участі у виконанні роботи, працівників чи студентів, які здійснювали лише технічну допомогу, тощо);
- невключення до співавторів осіб, які брали активну кваліфіковану участь у дослідженні та підготовці публікації, зокрема у постановці цілей та завдань роботи, формулюванні її висновків, розробці алгоритмів, аналізі результатів експериментів та розрахунків, написанні тексту тощо;

²⁰ Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>.

²¹ Там само.

- свідоме викривлення посилань на джерела, свідоме викривлення інформації, що міститься у джерелах, на які зроблені посилання (в деяких випадках це може також бути академічним плагіатом);

- проходження процедур контролю та оцінювання результатів навчання підставними особами;

- продаж, поширення, постінг або публікація курсів лекцій, роздаткових матеріалів, записів або іншої інформації, наданої викладачем, а також використання їх для будь-яких комерційних цілей без письмового дозволу викладача;

- симуляція погіршення стану здоров'я, хвороби з метою уникнення контрольних заходів;

- отримання копії екзаменаційних билетів, питань чи завдань раніше, ніж буде дозволено викладачем;

- недозволене співробітництво, зокрема при виконанні студентських проектів, що подаються як результати самостійної роботи; використання недозволеної допомоги при виконанні індивідуальних та контрольних завдань;

- повторне подання здобувачами освіти письмових робіт, які вже подавалися як звітність з інших дисциплін, без дозволу викладача (іноді це розглядають як різновид самоплагіату);

- підробка підписів в офіційних документах (залікових книжках, актах, звітах, угодах тощо);

- надання відгуків або рецензій на наукові або навчальні роботи без належного проведення їх експертизи;

- надання закладом вищої освіти або його співробітниками недостовірної інформації про заклад, його освітні програми, систему оцінювання, результати навчання, конкурси тощо;

- неправдиві повідомлення здобувачів освіти про події, які вимагають припинення освітнього процесу, перенесення контрольних заходів тощо (техногенні аварії, стихійні лиха, загроза вибуху тощо).

Основні види академічної відповідальності²²:

- відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання;
- позбавлення присудженого наукового ступеня чи присвоєного вченого звання;
- відмова в присудженні або позбавлення присудженого педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;
- позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади. - повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрахування із закладу освіти;
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати за навчання;
- призначення додаткових контрольних заходів (додаткові індивідуальні завдання, додаткові контрольні роботи, тести тощо);
- повідомлення батькам чи іншим особам (фізичним або юридичним), які здійснюють оплату за навчання;
- внесення до реєстру порушників академічної доброчесності тощо.

Виховання академічної доброчесності є одним із завдань закладів вищої освіти. Тому відрахування здобувача із закладу вищої освіти слід розглядати як виключну норму, що застосовується у випадку систематичних грубих порушень і лише після того, як не дали ефекту інші заходи впливу.

Необхідно вирізняти порушення здобувачів освіти від порушень науково-педагогічних і наукових співробітників.

²² Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>.

Некоректно накладати на студентів стягнення за академічний плагіат до того, як вони пройдуть навчання правилам академічної етики і, зокрема, використання джерел. Таке навчання бажано планувати у першому семестрі у вигляді курсів академічного письма, окремих модулів інших дисциплін або поза навчальним планом. Відповідальність студентів має корелювати із роком навчання і видом роботи — вона має бути найвищою для студентів старших курсів і випускних робіт.

Закони мають встановлювати академічну відповідальність закладів освіти за порушення академічної доброчесності. На сьогодні закон не містить відповідних норм. Але, виходячи із загальної логіки законодавства, такою відповідальністю можуть бути анулювання ліцензій на провадження освітньої діяльності, сертифікатів акредитації освітніх програм та спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, звільнення керівника засновником тощо.

Завдання 2. Схарактеризуйте основні вимоги до написання вступу наукової статті, присвяченої теоретичному аналізу певної проблеми. Визначте, як можна уникнути академічної недоброчесності на прикладі поданих текстів (20 хв., робота в групах).

Фрагмент тексту зі вступу

Педагоги, історики аналізували проблеми розвитку художньої освіти в Україні у контексті ретроспективи становлення вищої школи (Л. Березівська [10], Н. Дем'яненко [60], В. Кремень [107], О. Лавріненко [115], Т. Усатенко [224], Г. Філіпчук [228] та ін.), українського шкільництва (О. Аніщенко [5], С. Гончаренко [45], М. Левківський [117], С. Пономаревський [174], Б. Ступарик [212], О. Сухомлинська [214] та ін.). Фундаментальними є дослідження науковців, у яких обґрунтовано сутність мистецької освіти в сучасному соціумі (В. Бутенко [21], С. Волков [33], Б. Год [41], Н. Миропольська [140], Г. Падалка [166], О. Рудницька [190], Г. Сотська [209], О. Щолокова [256] та ін.); досліджено історичні аспекти становлення

художньої освіти (Т. Благова [11], А. Волощук [35], В. Ворожбит [36], І. Красюк [105], О. Попик [176], Н. Сапак [194] та ін.); здійснено історико-педагогічний аналіз функціонування навчальних закладів Півдня України, Херсонщини (В. Бобров [14], В. Добровольська [63], Л. Місірків [146], А. Форостян [231] та ін.); висвітлено педагогічну діяльність художників, педагогів (О. Барковська [8], І. Блюміна [13], Л. Бондар [16], І. Боса [17], О. Тринус [219] та ін.).

Фрагмент тексту з теоретичної основи наукової роботи

Теоретичною основою дослідження є: положення сучасної філософії і психології освіти (С. Гончаренко [43], І. Зязюн [77], В. Кремень [107], В. Луговий [122], Н. Ничкало [155], В. Рибалка [187] та ін.); українознавчих засад національної освіти (В. Бутенко [21], С. Волков [32], С. Мельничук [137], Т. Усатенко [224], Г. Філіпчук [228] та ін.); дослідження проблем становлення вищої і середньої освіти (О. Аніщенко [5], Л. Вовк [27], М. Вовк [28], І. Кравченко [103], О. Лавріненко [115], С. Сірополко [204], Я. Чепіга [241] та ін.); провідні наукові ідеї сучасної методології історико-педагогічних досліджень (С. Гончаренко [44], Н. Дем'яненко [60], Н. Сейко [198], О. Сухомлинська [214] та ін.); положення про якісно нові вимоги до підготовки майбутнього вчителя (О. Кучерявий [113], Л. Лук'янова [123], Г. Падалка [166], О. Огієнко [159], М. Солдатенко [208], О. Хижна [237], Л. Хомич [240] та ін.); обґрунтування концептуальної основи розвитку мистецької освіти (С. Коновець [97], Г. Сотська [209], Р. Шмагало [253], О. Щолокова [257] та ін.); теоретичні положення щодо розвитку мистецької освіти у зарубіжній теорії і практиці (Л. Левицька [116], М. Леценко [120], Н. Мирнопольська [140] та ін.); підходи до організації художньої освіти у шкільництві (О. Комаровська [96], Г. Кузьменко [109], Л. Масол [132], С. Ничкало [155] та ін.); ідеї педагогічної, мистецької біографістики (В. Капранова [84], Г. Корнюш [101], В. Мироненко [139], О. Тринус [219] та ін.); положення щодо специфіки розвитку художньої освіти на Півдні

України, Херсонщині (М. Левченко [118], О. Пунгіна [185], А. Форостян [231] та ін.).

Завдання 3. Ознайомтесь з основними вимогами до оформлення покликань і цитат. Проаналізуйте за фрагментами наукових текстів, чи дотримані ці вимоги в поданих зразках (20 хв., робота в групах).

Вимоги до оформлення покликань:

- при визначенні термінів важливо посилатися на останні видання словників та довідників;
- на більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, який не увійшов до останнього видання.
- необхідно подавати посилання на всі джерела чи матеріали, які згадуються в науковому тексті;
- у тексті дисертації на першому місці ставиться завжди ім'я або ім'я по батькові, на друге - прізвище;
- перед прізвищем не зазначаємо посаду, професію, звання або художні означення типу «видатний дослідник», «всесвітньовідомий учений» та ін.;
- з метою уникнення непорозумінь скрупульозно перевіряти кожне прізвище та ініціали авторів, на які здійснюємо посилання;
- необхідно обрати лише один варіант оформлення ініціалів і прізвищ: або перші літери імені і по батькові+прізвище, або перша літера імені+прізвище;
- у списку джерел мають бути праці всіх авторів, чиє прізвище згадується у тексті роботи.

Вимоги до оформлення цитат:

- цитати беруться в лапки, розділові знаки ставляться як при прямій мові;

- слова цитати наводяться в тій граматичній формі, в якій подані у літературному джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання;
- цитування має бути повним, без перекручень і довільного скорочення авторського тексту. У разі пропуску деяких слів чи словосполучень ставлять три крапки;
- важливо, аби цитати подавалися насамперед з першоджерел, а не з праць інших авторів. Першоджерелом вважається першодрук або академічне видання тексту;
- у випадках, коли першоджерело дійсно недоступне (архівне), можемо скористатися цитатою з іншого видання, однак при цьому обов'язково перед бібліографічним джерелом зазначимо: «*цитується за...*»;
- при цитування обов'язково ставляться ініціали та прізвище автора. Наукового тексту;
- непряме цитування (виклад думок інших авторів своїми словами) подається без лапок і має бути гранично точним.

Зразки оформлення цитат

1. На думку О. Пермякова, освіта «є процесом і результатом засвоєння людиною досвіду поколінь у вигляді системи знань, умінь та навичок, оволодіння способами пізнавальної діяльності й формування системи поглядів і переконань, становлення громадської позиції; цілеспрямованим процесом виховання й навчання в інтересах людини, суспільства й держави, що супроводжується констатацією досягнень тих, які навчаються, за встановленими державою освітніми цензами» [102, с. 91]. Багато сучасних науковців-педагогів трактують освіту як процес і результат передачі культурних цінностей від одного покоління до іншого, що здійснюється через наслідування, навчання та виховання [105, с. 7].

2. На основі опанування метафорично-символічного потенціалу, художніх технік відтворення дійсності в історичному контексті формувалися мистецькі школи, які ґрунтувались на розвитку ідей окремих персоналій, наставницька позиція яких впливала на становлення художньо-мистецьких традицій, стилістичної манери тощо. Йдеться про створені у певні періоди мистецькі школи, які розвивались на основі вищих навчальних закладів, спеціалізованих закладів освіти тощо. І. Красюк розглядає мистецьку школу як «стійкий механізм реалізації зображальної грамоти за допомогою формальних і неформальних правил, принципів, норм та організації, покликаний збагатити людину знаннями видів мистецтва та галузей художньої діяльності, озброїти її вміннями та навичками, необхідними для духовного, професійного та творчого саморозвитку у створенні, розповсюдженні та вивченні художніх цінностей» [104, с. 213].

На думку Р. Шмагала, у широкому значенні поняття «мистецька школа» найчастіше виступає як певний навчальний заклад або напрям у мистецтві, побудований на засадах організаційно-творчих принципів, поглядів, традицій; ґрунтується на характеристиці особливостей, естетичного ставлення до матеріалу, відчуття пластичної і колористичної гармонії, ритму, орнаменту [252, с. 10].

Підсумовуючи думки вчених щодо значення мистецьких шкіл для розвитку мистецької освіти, зокрема художньої, можемо зазначити, що поняття «мистецька школа» вживається для трактування умовних узагальнених рис образно-пластичної мови, яка притаманна певному осередку, регіону окремо взятої нації (національна школа) або окремому навчальному закладу. Становлення мистецьких шкіл становить вагомий чинник розвитку художньої освіти у регіональному вимірі.

3. У сучасних зарубіжних концепціях соціального виховання важливими є погляди Р. Гібсона, Л. Рейда, Е. Сторра [299; 310; 311] та 43н.. Вчені

актуалізують соціокультурну сутність особистості як такої, та висвітлюють роль творчого процесу в її становленні.

Ідея впровадження вітчизняної теорії соціального виховання в освітній простір належить В. Зеньковському [89]. Він одним із перших доводив, що суспільство має готувати дитину до громадянської самостійності, соціальної діяльності, сприяти її адаптації, розвивати суспільні інстинкти та навички. О. Залужний і С. Лозинський [86] вказували на провідне значення школи у вихованні, що має сприяти організації колективного життя учнів, яке стає основним середовищем їх розвитку. Інші дослідники того часу В. Дурдуківський та І. Соколянський [751; 221] розкривають зміст соціального виховання школярів через громадські форми суспільної життєдіяльності.

Педагоги ХХ ст. (А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський та ін..) звертали особливу увагу на комплексний підхід до виховання підростаючого покоління.

Завдання 4. Схарактеризуйте поняття «компіляція» й «плагіат» на основі електронних лексикографічних видань, монографій, публікацій, розміщених у Електронній бібліотеці НАПН України. Схарактеризуйте ознаки плагіату на основі поданого фрагменту тексту (30 хв.).

Компіляція (лат. *compilatio* – пограбування, накопичення виписок) – текст, що створений на основі запозичення в інших авторів матеріалів без самостійного їх створення.

Плагіат – копіювання чужих ідей, тексту без посилання на першоджерело. Плагіат визначають кількома способами: дослівне копіювання інформації з іншого джерела без його зазначення у бібліографії; перефразування інформації з першоджерела без його зазначення (автор використовує свої власні слова для передачі тієї ж самої інформації, взятої із джерела).

Приклад плагіату

Оригінал	Плагіат
<p>Метою констатувального експерименту було:</p> <p>1) розробити діагностичний інструментарій щодо виявлення стану сформованості готовності до управлінської діяльності курсантів у процесі фахової підготовки;</p> <p>2) здійснити аналіз навчальних планів і програм дисциплін фахового спрямування щодо потенціалу формування готовності майбутніх офіцерів до управлінської діяльності;</p> <p>3) проаналізувати стан готовності курсантів до управлінської діяльності, що формується у процесі фахової підготовки, відповідно до визначених критеріїв, показників та рівнів.</p>	<p>Метою констатувального експерименту було:</p> <p>1) розробити діагностичний інструментарій щодо виявлення стану сформованості комунікативної компетентності майбутніх юристів;</p> <p>2) здійснити аналіз навчальних планів і програм фахових дисциплін щодо потенціалу формування комунікативної компетентності майбутніх юристів;</p> <p>3) проаналізувати стан володіння комунікативною компетентністю майбутніх юристів відповідно до визначених критеріїв, показників та рівнів.</p>

Завдання 5. Ознайомтесь онлайн з розробкою: Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах : методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець; редколегія: В.С. Пашкова, О.В. Воскобойнікова-Гузєва, Я.Є. Сошинська, О.М. Бруй; Науково-технічна бібліотека ім. Г.І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. – Київ: УБА, 2016. –

Електрон. вид. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – 117 с. – ISBN 978-966-97569-2-3. <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/18681?mode=full>

Визначте особливості оформлення бібліографії відповідно до стилю APA на онові поданого взірця (30 хв.).

Стандартне оформлення	Оформлення за стилем APA
Військова педагогіка, виховна та соціальна робота в підрозділах ВВ МВС: монографія / за заг. ред. В.М. Синьова. – К.: МП Леся, 2009. – 384 с.	Синьов, В.М. (2009). <i>Військова педагогіка, виховна та соціальна робота в підрозділах ВВ МВС</i> . Київ: МП Леся.
Бродовська В.И. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові: словник/ В.Й. Бродовська, І.П. Патрик, В.Я. Яблонько. – 2-е видання. – К.: Професіонал, 2005. – 224 с.	Бродовська, В.Й., Патрик, І.П., & Яблонько, В.Я. (2005). <i>Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові</i> . Київ: Професіонал.
Варіативність уроку в сучасній школі: навч. посіб. / Гнезділова К.М., Касярум Н.В., Король В.М., Савченко О.П. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. – 186 с.	Гнезділова, К.М., Касярум, Н.В., Король, В.М., & Савченко, О.П. (2007). <i>Варіативність уроку в сучасній школі</i> . Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького.
Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19	Закон України «Про освіту» (2017). Взято з http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

<p>Кремень В. Професійний розвиток особистості – ключове завдання в умовах євроінтеграції / Василь Кремень // Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів: зб. наук. статей / за ред. В.Г.Кременя, М.Ф. Дмитриченка, Н.Г. Ничкало; Укл.: М.В. Артюшина, В.П. Тищенко. – К.: НТУ, 2015. – С. 9-11.</p>	<p>Кремень, В. (2015). Професійний розвиток особистості – ключове завдання в умовах євроінтеграції. <i>Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів</i>. В В.Г. Кременя, М.Ф. Дмитриченка, Н.Г. Ничкало, М.В. Артюшина, В.П. Тищенко (Ред.). Київ: НТУ.</p>
--	---

Завдання 6. Оформіть список літератури, скориставшись стилем АРА (20 хв.).

Список використаної літератури

1. Матвієнко О.В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. – К.: ВД «Стилос», 2006. – 543 с.
2. Матвієнко О.В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії: монографія / О.В. Матвієнко. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 384 с.
3. Мацько Л.І. Компетентнісні підходи і програмні засади в навчанні української мови у 10-12 класах середньої школи (профіль – українська філологія) (у співавторстві з О.М. Семенов) / Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. — С. 45.
4. Онищук Л. Теоретичні і методичні основи гуманізації управління загальноосвітніми навчальними закладами І-ІІ ступенів: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 / Л.А. Онищук; НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2006. – 37 с.

5. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий / Г.К.Селевко. – М.: Народное образование, 2006. – Т. 2. – 816 с.

6. Семенов О. Медіаосвіта майбутнього вчителя у вищій філологічній школі: досвід зарубіжжя й України // Українська мова і література в школі. – №1. – 2012. – С. 5-8.

7. Семенов О. Українська мова у старшій школі: діалог особистостей // Українська мова і література в школі. – №1. – 2012. – С. 5-8.

Завдання 7. Складіть список основних джерел (20-30 найменувань) відповідно до теми Вашого дослідження. Оформіть його стилем APA, користуючись методичними рекомендаціями (http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/International%20style%20citations_2017.pdf?id=d1b22a28-96eb-4ca4-9ac7-8e29a393b9fb) (40 хв.).

Завдання 8. Ознайомтесь з текстом відгуку на автореферат. Виправте стилістичні, змістові, технічні огріхи в ньому, сформулюйте висновок документу згідно з вимогами до цього наукового жанру (40 хв.).

ВІДГУК

***на автореферат дисертації Гуріч Зої Владиславівни
«Розвиток художньої освіти в початкових та середніх навчальних закладах
Херсонської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.)»***

Потенціал мистецької освіти, її провідних напрямів розкривається насамперед у контексті історичного становлення початкових, середніх, спеціалізованих навчальних закладів у різних регіонах України. Адже цей досвід дозволяє зберігати культуровідповідні засади мистецької освіти, трансформується у сучасній освітній практиці. Саме тому дисертація Гуріч Зої Владиславівни має наукову і практичну цінність у висвітленні регіонального досвіду розвитку художньої освіти Херсонської губернії у початкових і середніх навчальних закладах.

Аналіз змісту автореферату дає підстави стверджувати про досить високий рівень наукової новизни й теоретичної значущості дисертаційної роботи. Є широка джерельна база дослідження.

Науковий апарат дисертації є теоретичним. Дисертантка визначила мету, об'єкт і предмет дослідження, завдання та методи наукового пошуку. Достовірність результатів і висновків дослідження забезпечується великою чисельністю джерельної бази.

У роботі здійснено аналіз провідних тенденцій розвитку художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії. З-поміж актуальних тенденцій авторкою виокремлено: відродження культурологічних засад художньої освіти; утвердження національних пріоритетів у художній освіті; тенденція гуманізації; спрямованість на діалог культур; впровадження компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх вчителів образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах Херсонщини; спрямованість шкільної художньої освіти на аксіокультурний розвиток учня; тенденція поліхудожнього виховання учнів на основі інтеграції різних видів мистецтва.

Попри загальну позитивну оцінку автореферату вважаємо, що варто було б більш детально звернути увагу на поняття «художня освіта». Однак висловлене побажання суттєво не впливає на загальний ефект від автореферату.

Дисертація має практичне значення. Загальні висновки, з нашої точки зору, є правильними та науково обґрунтованими.

Висновок...

Доктор педагогічних наук,
професор

О.А. Данченко

Завдання 9. Ознайомтесь з текстом доповіді дисертанта, яка була представлена на захисті у спеціалізованій вченій раді. Визначте, чи відповідає її зміст основним вимогам до цього наукового жанру. Відповідь обґрунтуйте (30 хв.).

Вельмишановний голову!

Шановні члени спеціалізованої вченої ради!

Вашій увазі запропоновано результати дисертаційної роботи на тему: «Розвиток художньої освіти в початкових та середніх навчальних закладах Херсонської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.)»

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю збереження теоретичних і практичних надбань регіональної художньої освіти у контексті входження у європейський освітній простір. Регіоном Південної України, який вирізняється унікальним досвідом розвитку художньо-мистецьких шкіл, освітніми традиціями, здобутками художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, є Херсонщина.

Упродовж другої половини XIX – на початку XX ст. у Херсонській губернії формувались професійні засади вивчення образотворчого мистецтва

у початкових і середніх навчальних закладах на основі культуровідповідності, полікультурних цінностей, педагогічного наставництва.

Студіювання історичних і сучасних джерел та аналіз освітньої практики дали можливість виявити низку суперечностей, ЯКІ ПРЕДСТАВЛЕНО НА СЛАЙДІ.

Об'єктом дослідження стала художня освіта в Україні в історичній ретроспективі.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи і тенденції розвитку художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії другої половини XIX – початку XX ст.

Мета дослідницької роботи – на основі ретроспективного аналізу змісту, форм і методів художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії другої половини XIX – початку XX ст. виявити тенденції її розвитку; обґрунтувати можливості творчого використання прогресивних надбань художньої освіти регіону в контексті реформування української школи.

Нижня хронологічна межа пов'язана з реформаційними змінами, зі створенням Херсонського губернського земства. Вибір **верхньої межі** зумовлений припиненням існування Херсонського губернського земства, початком реформування системи освіти в Радянській Україні.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію 6 повітів. Це території сучасних Одеської, Миколаївської, Кіровоградської, Херсонської та частини Дніпропетровської областей, а також Придністровської Молдавської Республіки.

Опертя на основні положення культурологічного, аксіологічного, полікультурного підходів дозволило з'ясувати значення надбань художньої освіти Херсонщини, охарактеризувати досягнення художників, педагогів з позиції їхнього внеску у становлення концептуальних, методологічних, методичних засад художньої освіти.

Дозвольте перейти до викладу результатів дослідження.

Розв'язання першого завдання передбачало здійснення історико-педагогічного аналізу генези розвитку художньої освіти Херсонщини у синхронічному і діахронічному аспектах.

Визначено, що вагомими ресурсами дослідження витоків розвитку художньої освіти регіону у **діахронічному вимірі** є: краєзнавчі дослідження; нарративні джерела; розвідки, у яких визначено вектори розвитку українського шкільництва; праці з проблем становлення художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Півдня України.

З-поміж **сучасних праць** умовно визначено такі групи: краєзнавчі дослідження з історії культури, побуту Півдня України; історико-педагогічні розвідки з проблем розвитку освіти України; огляди історії мистецької і художньої освіти; праці з історії становлення регіональної художньої освіти; праці з біографістики.

Під час роботи над дисертацією було опрацьовано 58 архівних документів, 136 стародруків. Введено у науковий обіг 36 невідомих документів.

Відповідно до другого завдання було охарактеризовано передумови становлення художньої освіти у Херсонській губернії, з-поміж яких найбільш вагомими є: інтенсивний розвиток торгівельно-економічних відносин у великих містах; потреба у підготовці кваліфікованих працівників; реформаційні зміни у шкільництві Російської імперії, Півдня України; діяльність Одеського Рішельєвського ліцею; укладання першої офіційної програми з креслення і малювання для початкових і середніх навчальних закладів (1849).

Третє завдання дослідження передбачало обґрунтування періодизації розвитку художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії в обраних хронологічних межах.

На основі аналізу архівних документів, стародруків, періодики нами було виокремлено три періоди.

I-й період (1865 – 1870 рр.) позначений початком діяльності Херсонського губернського земства, заснуванням Одеської малювальної школи.

Провідними **тенденціями** цього періоду визначено: становлення мережі початкових і середніх навчальних закладів, нетривалість їх функціонування та залежність від громади, заснування художніх шкіл, приватних навчальних закладів, реалізація прогресивних ідей педагогів щодо запровадження малювання як обов'язкової дисципліни у початковій і середній школі та ін.

Зміст дисциплін художньо-естетичного спрямування (малювання і креслення) у школах визначався авторськими навчальними програмами на основі академічної програми, укладеної викладачами Петербурзької академії мистецтв.

З-поміж форм і методів переважали такі: копіювання, малювання з натури, натурні замальовки; протиставлення геометрального і натурального методів викладання малювання на основі праць вітчизняних і зарубіжних педагогів.

Серед досягнень художньої освіти Херсонщини II-го періоду (1871 – 1899 рр.) визначено: відкриття Херсонської учительської семінарії, реорганізація Одеської малювальної школи в художнє училище, яке готувало педагогів-художників для регіональних шкіл (1899); надання учителям образотворчого мистецтва статусу штатних педагогів; активізація діяльності педагогічних з'їздів тощо.

Провідними **тенденціями** розвитку художньої освіти на Херсонщині були: масове відкриття початкових і середніх навчальних закладів; збільшення кількості годин на опанування малювання і креслення; відкриття вечірніх малювальних класів, заснування класів живопису, технічного креслення, скульптури.

Зміст художньо-естетичних дисциплін визначала офіційна програма, підготовлена викладачами Петербурзької академії мистецтв для середніх навчальних закладів (1872). Альтернативною були авторські навчальні програми.

Провідними **формами і методами** вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування у школах Херсонщини було визначено: застосування методів малювання з натури, по пам'яті з використанням вугликів, пастелі, сангіни, пер; проведення пленерів; організація позашкільних занять з малювання; залучення учнів до виставкової і конкурсної діяльності.

III-й період (1900 – 1920 рр.) пов'язаний із реформуванням середньої школи; ліквідацією земства як основного органу самоврядування в державі.

Тенденціями означеного періоду визначено: відкриття учительських інститутів; розвиток неформальної мистецької освіти; розширення мережі початкових і середніх шкіл; створення крайових музеїв, архівів при земствах, залучення професійних художників до освітньої діяльності, становлення авторських художніх шкіл; зародження післядипломної педагогічної освіти.

Зміст художньої освіти було врегульовано шляхом впровадження офіційного курсу образотворчого мистецтва у початкових і середніх навчальних закладах (1915), розроблення навчальних програм з урахуванням потреб регіону, розподілом дисциплін на «освітні» і «виховні», посиленням уваги до організації «розумних розваг» та ін.

Серед форм і методів художньої освіти у початкових і середніх школах домінували такі: малювання і ліплення за уявленням, по пам'яті, з натури, ілюстративне малювання, аплікація, моделювання; залучення дітей до діяльності музеїв, до виставкової роботи.

Відповідно до четвертого завдання було окреслено сучасні тенденції розвитку художньої освіти Херсонщини: відродження культурологічних засад художньої освіти; гуманізація; утвердження особистісно орієнтованого підходу; спрямованість на діалог культур; впровадження компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх вчителів образотворчого мистецтва; спрямованість на аксіокультурний розвиток учня; поліхудожнє виховання школярів на основі інтеграції різних видів мистецтв.

Відповідно до п'ятого завдання було визначено перспективи творчого використання прогресивних надбань історико-педагогічного досвіду розвитку художньої освіти Херсонщини **на державному** рівні: законодавче забезпечення розвитку художньої освіти, підтримка діяльності регіональних мистецьких осередків, авторських шкіл; активізація видавничої і музейної діяльності, створення персонологічних архівів, реалізація спільних міжнародних проектів, залучення університетів до проекту ЮНЕСКО щодо створення обсерваторії мистецької освіти.

Окреслено перспективи **на організаційно-педагогічному**: оновлення навчально-методичного ресурсу, створення регіональних центрів художньої освіти, студентських науково-творчих товариств, застосування тренінгів,

семінарів, пленерів; проведення конференцій з проблем регіональної персонології; створення віртуальних бібліотек, електронних баз даних.

З метою впровадження прогресивних надбань художньої освіти Херсонської губернії в освітню практику було розроблено методичні рекомендації «Персонологія художньої освіти Херсонщини кінця XIX – початку XX ст.», що спрямовано на оновлення змісту, методів і форм вивчення фахових дисциплін «Методика викладання образотворчого мистецтва», «Історія мистецтва», «Історія педагогіки» та ін., ефективну організацію науково-дослідницької, самостійної роботи, проведення педагогічної практики майбутніх художників-педагогів.

Таким чином, усі поставлені завдання дослідження виконано, мета наукового пошуку досягнута.

Подальшого вивчення потребують: компаративістські дослідження з проблем становлення мистецьких шкіл; використання прогресивних ідей художньої освіти Херсонської губернії у музеєзнавстві, проектній діяльності, культурології, мистецтвознавстві.

Отже, на захист виносяться положення:

1) періодизація розвитку художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах Херсонської губернії другої половини XIX – початку XX ст. включає три самостійні періоди;

2) провідні ідеї педагогів, художників Херсонщини означеного періоду зумовили прогресивний розвиток художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах регіону, заклали підґрунтя сучасних тенденцій її розвитку на культуровідповідних і полікультурних засадах.

Дякуємо за увагу!

Завдання 10. На основі поданого фрагменту автореферату дисертації обґрунтуйте практичне значення дисертаційного дослідження з Вашої проблеми дослідницького пошуку (40 хв.).

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні і впровадженні навчально-методичного комплексу, що містить програму спецкурсу «Фольклористика у класичних університетах України: історико-педагогічний аспект»; навчальний посібник та електронний словник «Фольклористика у класичних університетах України (друга половина XIX – початок XXI ст.)»; методичні рекомендації «Вивчення фольклористичної спадщини викладачів класичних університетів України (XIX – XX ст.)» для студентів, магістрантів філологічних факультетів університетів (електронні версії книг розміщено на сайті <http://pedmaster.ucoz.ua/index/>). Основні

положення і одержані результати дослідження можуть бути використані у процесі модернізації професійної підготовки майбутніх учителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах, у системі підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних працівників, у процесі укладання програм, підручників з фольклористичних, культурологічних, психологічних, педагогічних дисциплін, методичних рекомендацій до проведення фольклористичної (фольклорної) практики, для організації самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання.

Інформаційний ресурс наукового дослідження (матеріали, рекомендації, навчально-методичний комплекс) може використовуватися в діяльності фольклористичних товариств, студентських гуртків, проблемних груп. Ґрунтовне вивчення науково-педагогічної спадщини викладачів класичних фольклористів сприяє розвитку ідей толерантного співіснування у багатонаціональному середовищі, використанню аксіологічного потенціалу фольклору у процесі патріотичного, естетичного виховання молоді, формуванню їх громадянської позиції. Зібраний фактологічний матеріал, висновки і узагальнення дозволяють об'єктивно простежити історію становлення фольклористичної наукової думки, дослідити історичні аспекти становлення вищої освіти в Україні (Вовк М.П. Теорія і практика вивчення фольклористики у класичних університетах України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук ступеня доктора пед. наук: 13.00. 01 – загальна педагогіка та історія педагогіки; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К.: ІПООД, 2014. – 40 с.)

Завдання 11. Ознайомтеся з фрагментом тексту, який демонструє оформлення основних положень дисертації з позиції їх новизни. Проаналізуйте змістові й стилістичні недоліки поданого тексту (30 хв.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

уперше у вітчизняній науці на основі міждисциплінарного підходу здійснено системний аналіз проблеми формування професійної мобільності

майбутніх фахівців туристичної сфери, що уможливило обґрунтування сутності професійної мобільності фахівця туристичної сфери як інтегративної якості особистості та визначення її структури відповідно до специфіки її професійної діяльності, теоретичних і методологічних засад формування професійної мобільності майбутніх фахівців туристичної сфери; розроблено й обґрунтовано модель формування професійної мобільності майбутніх фахівців туристичної сфери, що відображає зовнішні і внутрішні чинники, які визначають необхідність змін у професійній підготовці фахівців; методологічні підходи та принципи формування професійної мобільності майбутніх фахівців; мотиваційно-спонукальні та особистісно розвивальні завдання; визначено педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх фахівців туристичної сфери (гуманітаризація професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної сфери; розроблення методичної системи формування професійної мобільності майбутніх фахівців аграрної сфери у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін; використання потенціалу гуманітарних дисциплін у формуванні професійної мобільності студентів; підготовка викладачів до формування професійної мобільності студентів); обґрунтовано дефініцію готовності майбутніх фахівців туристичної сфери до професійної мобільності як результат її формування; визначено сутність готовності майбутніх фахівців до професійної мобільності, здатності до зміни способу життя як пріоритетної її ознаки;

уточнено компоненти професійної мобільності, на основі їх аналізу – завдання та зміст формування професійної мобільності у процесі психолого-педагогічної підготовки;

визначено критерії, показники та рівні сформованості готовності до професійної мобільності майбутніх фахівців; завдання підготовки викладачів до формування професійної мобільності студентів; розроблено науково-методичне забезпечення формування професійної мобільності майбутніх фахівців туристичної сфери;

подальшого розвитку набули теоретичні положення професійної

педагогіки, обґрунтування методологічного інструментарію щодо формування професійної мобільності майбутніх фахівців туристичної сфери (З автореферату дисертації).

Завдання 12. Перекласти українською мовою фрагмент книги Г. Почепцова «Теория коммуникации» (2001) (30 хв., робота в парах).

Поскольку коммуникация осуществляется в физическом пространстве, на нее можно смотреть и как на процесс обмена сигналами низкого уровня энергии (организации), в результате же образуется обмен сигналами высокого уровня энергии (организации). Используя для обмена минимум, получаем максимум. Это оказывается возможным, поскольку каждый такой минимальный сигнал в системе связан с сигналом максимумом. Система их связи получила название кода. Каждая точка плана содержания имеет соответствие на плане выражения. Все это позволяет осуществлять обмен в физическом пространстве по сути не физическими величинами.

Если о коммуникации мы говорим как о перекодировке вербального в невербальное, то письменность возникает из обратного действия: перекодировки невербальных характеристик в вербальные. Например, письменность в древнем Китае возникает именно для процессов социального управления хозяйственными ситуациями. Мир требовал счета и управления, и письменная фиксация облегчила этот процесс.

Завдання 13. Ознайомтесь з фрагментом статті, присвяченій проблемі наративу у лінгвістиці. За лексикографічними джерелами з'ясуйте сутність невідомих Вам понять (30 хв., робота у малих групах).

Однією з впливових течій вивчення літературного дискурсу в сучасному мовознавстві є наратологія. Ця дисципліна має російське коріння, бо вона вийшла з фундаментального та новаторського дослідження М. Проппа «Морфологія чарівної казки» та стала відгалуженням структуралізму. Як особлива філологічна дисципліна зі своїми специфічними

задачами та засобами їхнього вирішення оформилася наприкінці 60-х років ХХ століття в результаті перегляду структуралістичної доктрини з позиції комунікативних уявлень про природу мистецтва, про сам модус буття. За своїми установками та напрямками наратологія займає проміжне місце між структуралізмом, з одного боку, та рецептивною естетикою, з іншого. Структуралісти намагаються зрозуміти, як періодичні елементи, теми та форми визначають його структуру. Головною ціллю такого аналізу є рух від простої таксономії елементів до повного розуміння того, як ці елементи розташовані в наративах художніх та фактичних [Новікова Є.С. Теоретичні підвалини дослідження наративу в сучасній лінгвістичній парадигмі // Вісник Харківського національного університету. – 2010. – №98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/46591011.pdf>].

На **III етапі** проведення тренінгу доцільно визначити рівень умінь дослідника на основі написаної наукової статті за такими критеріями, як: обґрунтування актуальності, правильність цитування, самостійність суджень, мовні огріхи / мовне чуття, логічність висновків. Іншою формою діагностики набутих умінь академічної доброчесності може стати проведення дискусії на тему «Основний принцип наукової доповіді: академічність чи епатажність» (1 година).

ТРЕНІНГ З РОЗВИТКУ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА В УМОВАХ ФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Тренінг розрахований на 8 годин: 1 година відводиться на підготовчі діагностичні заходи; 6 годин – на проведення тренінгу; 1 година – на підведення підсумків й зріз знань й умінь.

Максимальна кількість учасників тренінгу – 30 осіб.

Метою проведення тренінгу є збагачення знань про професійну терміносистему, про уніфікованість вживання професіоналізмів, нормативність використання мовних норм у професійному спілкуванні; розвиток практичних умінь і навичок, необхідних за використання літературної мови у професійному спілкуванні; розвиток умінь нормативного слововживання мовних зворотів, засвоєння мовних норм різних рівнів (орфографічного, орфоепічного, граматичного, лексичного).

Тренінг доцільно проводити у три етапи.

На **I етапі** доцільно провести вхідне тестування щодо рівня володіння мовнокомунікативною компетентністю майбутніх офіцерів.

Завдання для вхідного тестування.

1. Нормативним є вживання таких словосполучень:

- а) військова доктрина, військова частина, військовий квиток, військовий округ, воєнні дії;
- б) воєнна доктрина, військова частина, військовий квиток, воєнний округ, воєнні дії;
- в) військова доктрина, військова частина, військовий квиток, воєнний округ, військові дії;
- г) інше.

2. Грошова одиниця незалежної України має назву:

- а) гривна;
- б) гривни;

- в) гривня;
- г) інше.

3. Нормативним є вживання таких словосполучень:

- а) телерадіомовна кампанія, виборча компанія, весела компанія, посівна кампанія;
- б) телерадіомовна кампанія, виборча кампанія, весела компанія, посівна компанія;
- в) телерадіомовна компанія, виборча кампанія, весела компанія, посівна кампанія;
- г) інше.

4. Виберіть правильні варіанти слововживання:

- а) оцінки по предметах, працюють по обраних спеціальностях, гід по магазинах;
- б) оцінки з предметів, працюють за обраними спеціальностями, гід по магазинах;
- в) оцінки по предметах, працюють за обраними спеціальностями, гід по магазинам;
- г) інше.

5. Нормативним є таке слововживання:

- а) вільна вакансія, написати свою автобіографію, захисний імунітет;
- б) вакансія, написати автобіографію, імунітет;
- в) вільна вакансія, написати автобіографію, імунітет;
- г) інше.

6. Нормативними є вживання таких словосполучень:

- а) торгуючи організацією, здавати екзамени, курси по вивченню української мови;
- б) торговельні організації, складати екзамени, курси з вивчення української мови;
- в) торговельні організації, здавати екзамени, курси по вивченню української мови;

г) інше.

7. В якому рядку в усіх словах на місці крапок треба вставити знак пом'якшення:

а) сіл... ський, генерал... ський, звіл... нятися, учител... ський;

б) волин... ський, арал... ський, оболон... ський, велетен... ський;

в) уман...ський, кін...ський, припят...ський, урал...ський;

г) інше.

8. Виберіть правильні варіанти вживання прийменникових чи безприйменникових конструкцій:

а) заходи для оздоровлення економіки, комітет захисту довкілля, автор праці з історії медицини;

б) заходи по оздоровленню економіки, комітет по захисту навколишнього середовища, автор праці по історії медицини;

в) заходи з оздоровлення економіки, комітет із захисту навколишнього середовища, автор праці історії медицини;

г) інше.

9. Визначте рядок, в якому наведено правильні форми вітання і прощання:

а) Доброго ранку! Спокійної ночі! До побачення! Доброго вечора!;

б) Добрий день! На добраніч! Моє шанування! Хай Вам щастить!;

в) До зустрічі! Здрастуйте! Папа! Доброї ночі!

г) інше.

10. Який варіант написання слів правильний?

а) дит-ясла;

б) різьб'яр;

в) без'ядерний;

г) інше.

11. Який варіант написання слів правильний?

а) пів-яблука;

б) торф'яний;

в) Мін.юст;

г) інше.

12. Запишіть слова орфографічно правильно.

Ірпін...с...кий, різ...блений, жін...ці, в...язкий, голуб..., тон...ший, шіст...надцят..., узбец...кий, маз...ю, повір...я, Лук...янчук, тр...ох...етапний, під...яр...я, при(е)св...ячен...ий, солов...їний, п...ятдесят, суспіл...ство, д...ректор, автор...тет, конференц...я, Великобр...танія, моза...ка, сем...нар, д...станц...я, реж...м, хр...ст...янство, ампл...туда, комюн...ке, дез...нфекція, Пак...стан, вагоно/ремонтний, віце/прем'єр, суспільно/необхідний, вище/зазначений, не/наче/б/то, багато/поверховий, на/щастя, як/най/більше, дерево/обробний, екс/президент, військово/морський, всього/на/всього, що/річно, ні/за/що, де/який.

13. Відредагуйте подані речення, запишіть правильний варіант.

- 1. За раніше домовленою домовленістю ми відвідали Київський музей трамваю.*
- 2. В області міського та приміського транспорту помітні деякі відхилення.*
- 3. Дякуючи підтримці спонсорів, підприємство налагодило виробництво.*
- 4. Я рахую, що рецензована робота заслуговує рекомендації до друку.*
- 5. Питання контрольної роботи складені у відповідності до програми курсу «Українська мова за професійним спрямуванням».*

14. Поясніть значення поданих паронімів, увівши їх в окремі словосполучення.

Механізований – механічний, організаторський – організаційний, місто – місце, ефектний – ефективний.

Завдання до II етапу тренінгу²³

Завдання 1. Поставте правильний наголос. Випишіть слова, які мають подвійний наголос, та запам'ятайте їх (20 хв.).

Порядковий, алфавіт, приятель, ринковий, вимога, весняний, середина, висіти, текстовий, договір, терези, фаховий, феномен, завжди, хапати, простий, ясний, черпати, черствий, часу (родовий відмінок), шляху (родовий відмінок), ознака, вимога.

Завдання 2. Визначте, які з поданих граматичних форм іменників чоловічого роду II відміни є нормативними (15 хв.).

Акту – акта, документа – документу, листа – листу, папера – паперу, апарата – апарату, блока – блоку, маркетинга – маркетингу, листопада – листопаду, стола – столу, бюджету – бюджета, балансу – баланса, концерна – концерну .

Завдання 3. Прочитайте словосполучення, виправте помилки (15 хв.).

Довести для відома, виділити кошти для підручників, дякуючи підтримці, проректор по науковій роботі, прожиточний мінімум, відстаючі студенти, займатися своєю справою, курси по вивченню української мови.

Завдання 4. Чи є нормативним вживання поданих слів? (20 хв.).

Пошлина, довіреність, учбовий, діючий, міроприємство, невстигаючий, прожиточний, відчислення, оточуючий, слідуючий, положення (матеріальне), міри, співставляти, любий, отримувати (освіту).

²³ Завдання укладено на основі видань: Українська мова : фахове спрямування – юрист : навч. посіб. / Олена Семенов, Людмила Насіленко. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – 268 с.; Шевчук С.В. Українське ділове мовлення: навч. посіб. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К.: Вища шко., 2004. – 302 с.; Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: підруч. – 4-те вид., випр. і доп. – К.: Алерта, 2014. – 696 с.; Глущик С. В., Дяк О. В., Шевчук С. В. Сучасні ділові папери : навч. посіб. / Вип. 6-те, доп. і перероб. – К.: Арій, 2009. – С. 11-36, 1-73, 340-342.; Шевчук С. В. Ділове мовлення. Модульний курс : підр. – 3-тє вид. – К.: Вид. Арій, 2009. – С. 344-390.

Завдання 5. Підкресліть найбільш доречне слово у словосполученнях (20 хв.).

(Прихильник, шанувальник, послідовник) таланту;

(доступний, зрозумілий, досяжний) виклад;

(обіймати, осягати, охоплювати) посаду;

(свідоцтво, посвідчення, посвідка) про народження;

(сперечання, спір, дискусія) у пресі;

(говорити, казати, висловлювати) думки;

виборча (компанія, кампанія);

оплачувати, сплачувати, платити) борги;

(діставати, здобувати, набувати) освіти;

(характеризувати, описувати, відтворювати) особу;

(вичерпна, фундаментальна, глибока) відповідь;

(вирішальні, корінні, ґрунтовні) зміни;

(невигадана, знаменна, засвідчена) подія.

Завдання 6. Перекласти українською мовою російські дісприкметники (20 хв.).

<i>Українські відповідники</i>	<i>Російські дісприкметники</i>
	агитирующий адресующий арендующий бастующий бездействующий болеутоляющий взаимоисключающий военнослужащий действующий (закон) депонирующий доверяющий (юр.) жизнеутверждающий заведующий закрывающий договор занимающий должность звукозаписывающий исполняющий обязанности ликвидирующий несоответствующий обслуживающий персонал оказывающий влияние оказывающий (кому) внимание оплачивающий последующий

	предшествующий
--	----------------

Завдання 7. Виправити помилки у використанні канцеляризмів (20 хв.).

бюро по працевлаштуванню
по питанню будівництва
по справах служби
комітет по цінах
по закону
по закінченню терміну (строку)
проректор по науковій роботі
кіоск по продажу проїзних квитків
по вимозі
по недбалості
працюють по змінному графіку
по непорозумінню
по непередбаченим обставинам
по дорученню
по постанові
по святкових днях
по запрошенню
по програмі
по спеціальності
по списку
по сумісництву
по звичаю
документація по особовому складу
надіслати по пошті
по замовленню
курси по підготовці спеціалістів
екзамен по українській мові

Завдання 8. Від поданих слів утворіть стандартні словосполучення з прийменниками (10 хв.).

Мати, мета

Відповідно, закон

Мати, увага

Взяти, увага

Згідно, інструкція

Заслуговувати, увага

Ставити, мета

Завдання 9. Пояснити вживання префіксів (10 хв.).

Пречистий — причинений, приживлений, пренизький — принижений, пресолодкий — присолоджений, присмачити, предивний — придивитися, прелютий прездоровий — прибігти, премилый — претихий — приохочений, приворожений, прегіркий, предовгий — припалений, престрашний — прибудувати.

Завдання 10. Утворіть від поданих слів антоніми за допомогою префіксів (15 хв.).

1. Готівковий, грамотний, грішний, діяльний, жалісний, злобний, культурний, платний, хмарний, вихований, чемний, стриманий, поганий, симетричний, гуманний, історичний, логічний, науковий, санітарний, урядовий.

2. Зсипати, влетіти, підповзти, нагорнути, розібрати, винести, розгребти, скласти, ввести, відсунути, під'їжджати, підтягнути, відіпхнути, відчепити.'

Завдання 11. Поясніть лексичне значення наведених паронімів, увівши їх у речення (25 хв.).

Змістовий, змістовний.

Пам'ятка, пам'ятник.

Книжковий, книжний.
Голосистий, голосовий.
Досвідчений, освічений.
Людяний, людний.
Трагедійний, трагічний.
Звичайний, звичний.
Ознайомити, познайомити.
Редакторський, редакційний.
Переконаний, переконливий.
Сусідній, сусідський.

Завдання 12. Перекласти канцеляризми українською мовою (20 хв.).

проект приказа внести
проект приказа согласован
ранее разработанная инструкция
раньше изданный приказ
распределение обязанностей
решили... — ухвалили...
руководствуясь «Положением о...»
согласующая организация
со дня его публикации
с целью
с целью надлежащей организации руководства
согласовать с...
сроком на ... года (месяца)
серьезные недочеты
только при наличии
указаний на выполнение
управленческий персонал
управляющий отделением

установленные задания по...
устранить недочеты в работе
утвердить план (решение)
бывший (директор)
в количестве ... штук
внимательно рассмотрев...
предложения
в порядке исключения
в порядке обмена опытом

Завдання 13. Підберіть нормативні дієприкметникові конструкції до поданих словосполучень (20 хв.).

Біжучий рядок
Тимчасово виконуючий обов'язки
Виконуючий роль
Виступаючий
Виступаючий з доповіддю
Виступаючий на трибуні студент
Відпочиваючий
Вражаючий
Вражаючий ефект
Головуючий (зборів, засідання)
Діючий
Діючий вулкан
Діючий порядок
Діючий фактор
Діюча модель
Діюча армія
Діюче законодавство
Діючі особи

Завдання 14. Підібрати правильні українські відповідники до російськомовних кальок (20 хв.).

Калька	Український відповідник
куруувати	
лице	
пальне	
підписка	
підключення	
накладна плата	
опасіння	
подорожання	
пожертвування	
поставщик	
вірно	
приймона	
пригородній	
по крайній мірі	
приговор	
прожиточний	
профсоюз	
розпродажа	
казна, казначейство	
жалоба	
відміняти/відмінити	
протиріччя	
призупинити	
минулорічний	
торжества	
взяточник	

Завдання 15. Поясніть лексичне значення наведених паронімів, увівши їх у словосполучення.

Змістовий – змістовний.

Пам'ятка – пам'ятник.

Голосистий – голосовий.

Редакторський – редакційний.

Тактовний – тактичний.

Завдання 16. До кожного з наведених фразеологізмів доберіть словосинонім (20 хв.).

Впасти в око; годувати злидні; задирати носа; опустити руки; волосся дибом встає, гострий на язик, як рак свисне, зарубати собі на носі, підносити на щит, нюхати порох, схрещувати меч, приймати бій, брати на озброєння, здавати позиції, залишати поле бою.

Завдання 17. Перекладіть подані нижче слова і словосполучення. Зробіть висновки щодо специфіки словотвору дієслів, дієслівних форм, прикметників і дієприкметників (20 хв.).

Побеждающие идеи, обслуживающий персонал, самый крупный экземпляр, гранулировать, ориентированный на сбыт, выполняемая задача, развитие страны, опережающее развитие, оцениваемая продукция, движущаяся колонна, долгосрочный кредит, внесистемный блок, машиностроение, строительство, деревообрабатывающий комплекс.

Завдання 18. Перекладіть українською мовою мовні кліше.

без сохранения заработной платы

беспечно отнестись к...

ведущий специалист

взаимоотношения в коллективе
внедрение в производство
во вред
в одном экземпляре
возникают отношения
восстановить в должности
в случае
в соответствии с
в течение
выплачивать вознаграждение
действовать на основе
диплом о (высшем) образовании
докладная записка
за исключением вопросов
заключить контракт (договор, соглашение)
коммерческая тайна
который проживает по адресу
лицевой счет
личный листок по учету кадров
на временную работу

Завдання 19. Запишіть українською мовою наведені нижче назви країн. Зверніть увагу на специфіку передачі фонетичних та етимологічних особливостей при передачі іншомовних власних назв (20 хв.).

Шри-Ланка, Сирия, Ливан, Киргизия, Узбекистан, Пакистан, Туркменистан, Афганистан, Китай, Египет, Израиль, Иерусалим, Индия, Япония, Сингапур, Алжир, Марокко, Южная Африка, Мексика, Австралия.

Завдання 20. Наведені прізвища запишіть українською мовою. Сформулюйте принципи передачі власних назв і правила вимови і

правопису е, є, о, й, і, і в основах власних назв (15 хв.).

Лактионов, Рыбаков, Савин, Алипов, Никитин, Васильєв, Агилов, Бельский, Николаев, Боткин, Водопьянов, Чичиков, Григорьев, Анциферов, Аничков, Привалов, Дьяков, Десницкий, Елкин, Жигарев, Ратников, Зимин, Станкевич, Ветров, Радищев, Пивоваров, Титов, Букреев, Грачев, Гурьин, Лабунец, Лукьяненко, Жулинский, Демьянец.

Завдання 21. Запропонуйте в письмовій формі різні варіанти виправлень наведених словосполучень (10 хв.).

Ведучий програми, пишучий скарги, співаючий артист, управляючий банком, знеболюючий засіб, заспокоюючий препарат, спадаючі ціни, воююча сторона.

Завдання 22. З поданих нижче варіантів слововживання у текстах документів виберіть правильні, аргументуйте свій вибір (20 хв.).

Присвоїти чергове звання — надати чергове звання — привласнити чергове звання, магазин працює круглу добу — магазин працює круглі сутки — магазин працює цілу добу — магазин працює цілодобово — магазин працює круглодобово, незважаючи на складне фінансове становище — не дивлячись на складне фінансове становище, звідси випливають такі висновки — звідси випливають слідуючі висновки — звідси витікають такі висновки — звідси випливають наступні висновки, торкатися цієї проблеми — торкатися до цієї проблеми, важлива галузь діяльності — важлива сфера діяльності — важлива область діяльності

Завдання 23. Виправте помилки в реченнях, поясніть виправлення (20 хв.).

Їхня вина не лише в тому, що вони безпросвітньо некомпетентні, очолюючи ядерну державу Україна, їхня вина у тому, що вони й не прагнули,

не хотіли знати правду, а тим більше сказати про неї людям. Скінчивши університет, мене призначили на посаду редактора обласної молодіжної газети. Не дивлячись на погодні умови, ми вирушили у подорож. Повернувшись із-за кордону, йому забаглося відкрити власну фірму.

Завдання 24. У поданих уривках знайдіть випадки неправильного (надмірного) слововживання, виправте або усуньте недоречності (20 хв.).

Кожний керівник установи має свій індивідуальний графік праці. Треба написати до завтра свою автобіографію. До заяви слід додати дві фотокартки в анфас. Від тяжкої незвичної роботи у хлопця з'явилися криваві мозолі па долонях рук. У травні місяці передбачаються тривалі холодні дощі. Головним лейтмотивом переговорів керівників сусідніх держав було поглиблення та розширення взаємовигідного співробітництва. Слідство зайшло в глухий тупик. На кафедрі вищої математики збереглася одна вільна вакансія. Масове щеплення населення дозволяє виробити у нього захисний імунітет від хвороби. На згадку про зустріч гостям подарували пам'ятні сувеніри.

Завдання 25. Перекладіть українською мовою, подаючи точні відповідники, наведені конструкції російської мови. Допущені помилки поясніть (20 хв.).

А. Текущий момент. Текущая политика. Текущий ремонт. Текущий счет в банке. Текущий ручей. Вытекающая струя. Протекающая бочка.

Б. Характерно для нас. Разделять чьи-то мысли. Смеяться над собой. Отдавать предпочтение. Ввиду изложенного. Пренебрегать чем-то. Ни под каким видом. Очутиться в таком положении. Нанести ущерб. Привести примеры. Принимать участие. Разработать мероприятия. Повестка дня. Согласно приказу. Прилагать усилия.

В. Следующий день. Следующий раз. На следующий год. Следующие выводы. Запомните следующее. Следовать по маршруту. Дальнейшая судьба.

Завдання 26. Виправте помилки в поданих реченнях.

Невгасаючий ентузіазм молоді треба підтримувати й розвивати. Ми вшануємо бувших ветеранів праці. Комп'ютери останнього покоління оснащені запам'ятовуючими пристроями. Картина мала вражаючий ефект. Існуючий план не виконується на 70 відсотків.

Завдання 27. Перекладіть текст. Визначте стиль, до якого належить текст (30 хв.).

Власть, являющаяся одним из главных объектов анализа в политических и социологических науках, до сих пор не стала таковой в экономических науках по целому ряду причин. Большинство исследователей ограничивают свой анализ лишь определенными аспектами проблемы власти в экономике. Исключение составляют ограниченное количество авторов, пытавшихся дать систематическое объяснение феномену власти в экономической жизни: В. Ойкен, Ф. Перру, Дж. К. Гэлбрэйт, Я. Таката. Исследование экономической власти имеет глубокие традиции в истории украинской экономической мысли, что связано с работами выдающегося экономиста М. И. Тугана-Барановского, рассматривавшего влияние экономической власти на распределение доходов в обществе. В современной отечественной литературе можно выделить единственную попытку систематически исследовать проблему экономической власти (в контексте отношений собственности), сделанную в работах Г. В. Задорожного (В. Дементьев).

На **III етапі** доцільно здійснити аналіз результатів проведення тренінгу. Тому пропонується таке завдання (40 хв.).

Переписати текст, розставляючи орфограми та розділові знаки. Виписати терміни сфери професійного спілкування, поясніть їхнє значення. Виправити стилістичні огріхи, русизми тощо.

Військова лексика сучасної української мови складається з військової спеціальної лексики (термінології) яка є офіційною (статутні терміни) і не/статутної або сленгової лексики (вживається в усній(ому) мові (мовленні) військово/службовців і в літературі, не є офіційно/прийнятою) та емоційно/забарвлених елементів військової лексики.

Військова лексика в(у) сучасній українській мові виконує важливу роль у(в) збагачен...і словникового складу про що свідчать числень...і лексикографічні джерела. Сфера (галузь) функціонуван...я військової лексики у(в) сучасному світі є різноплановою використовуєт...ся у художньому науковому публіцистичному стилях і в(у) текстах різних жанрів.

Сучасна українська мова формувала свою військову лексику протягом (на протязі, упродовж) тривалого часу значний вплив на її розвиток мали конкретні суспільно/політичні умови формуван...я суспільства. На сучасному етапі її функціонуван...я за походженням умовно виділяють декілька груп військових термінів внутрішньо/мовні запозичен...я (полк, військо) давні іншо/мовні запозичен...я (полковник в...язень піхота), запозичен...я XVIII – XIX ст. (капітан, майор, гарнізон) нові іншо/мовні запозичення (над/звуковий винищувач, торпеда).

Передумовою появи нових слів у мові стають події у(в) світі науково/технічний прогресс(сс) що провокують виникнен...я у мові ново/творів. Українська мова теж відзначається наявніст...ю подібних тенденцій. Наприкінці XX ст. до(у) вжитку увійшли слова страйкбол пейнтбол бліцкріг терор (терор) бойовики командос конти(е)нгент польові командири, переоз(зз)броєн...я НАТО а також перейшли в активний ужиток архаїчні слова пірат корсар піратський човен.

Сучасна українська військова термінологія най/інтенсивніше розвивається в(у) напрямі розробки нових видів зброї, в першу чергу (насамперед) ракетно/ядерних і космічних бойових систем (орбітальна зброя глобальна ракета лазерні головки наведення пускова споруда шахтного типу заражен...я стратосфери радіо/активними продуктами ядерного вибуху),

радіо/електрон...их й інших технічних засобів (наведення за променем, лазерний далеко/мір).

Також існує професійний військовий сленг це термінологічне поле, набір особливих слів або нових значень які вже існують і використовуються у мові (мовленні), вони є не/нормативними, не/формальними. Це стилістично знижена функціонально обмежена мова військово/службовців що використовується з метою здійснен...я комунікативної регулятивної емоційно/експресивної та корпоративної мовлен...євих функцій.

Важливою ознакою української військової лексики є поширене існування синонімічних слів частина з яких має рівно/значне використан...я у сучасній мові (вертоліт – гелікоптер, кермо – штурвал).

Словотвірний аналіз військової лексики у сучасній українській мові дозволив виявити такі способи слово/твору а саме: префіксальний (воєн...ий – анти/воєн...ий) суфіксальний (завоювати – завойовник, зброя – зброяр) префіксально/суфіксальний (зброя – без...бройний, конвой – підконвойний) слово/складання (ракета/торпеда генерал/лейтенант) композиція (кулемет) аббревіація (ВМС (військово/морські сили), БМП (бойова машина піхоти)) (Зі статті).

ТРЕНІНГ З РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДОРΟΣЛИХ

Тренінг розрахований на 7 годин: 1 година відводиться на дотренінгові діагностичні заходи; 3 години – на сам тренінг; 3 години – на посттренінгові заходи.

Максимальна кількість учасників тренінгу з розвитку критичного мислення – 15 осіб.

Розроблена нами технологія проведення тренінгу з розвитку критичного мислення передбачає 3 етапи: дотренінгові діагностичні заходи; тренінг з розвитку критичного мислення через читання та письмо; посттренінгові заходи. Охарактеризуємо кожен з них.

Перший етап (дотренінгові діагностичні заходи) передбачає діагностику рівня критичного мислення (1 год.).

З метою визначення рівня критичного мислення учасникам тренінгу було запропоновано пройти тестування. Існують різні тести на визначення рівня критичного мислення. Нами було обрано адаптований О. Луценко тест критичного мислення Л. Старкі (*Starkey Lauren*)²⁴.

Такий вибір був зумовлений тим, що даний тест є об'єктивним тестом здібностей, який може застосовуватися як індивідуально, так і в групі. Тест вербальний, складається з 27 тверджень / питань з 4-ма варіантами вибору правильної відповіді. Для кожного завдання передбачена єдина правильна відповідь. Тест є одно факторний, і в результаті обробки обчислюється один загальний показник критичного мислення, який може змінюватися від 0 до 27 балів. Завдяки поясненню до кожного завдання, можливий якісний аналіз результатів та виявлення невірно вирішених обстежуваним завдань. Це може слугувати основою для формулювання рекомендацій щодо розвитку навичок критичного мислення.

Для тесту існує часове обмеження до 30 хвилин. Цей тест розрахований на осіб починаючи з 16-17 років і закінчуючи періодом пізньої зрілості – 55-70 років і навіть більше.

²⁴ Starkey L. Critical thinking skills success / Lauren Starkey. – NY: Learning Express, LLC, 2004. – 169 p.

О. Луценко було виявлено зв'язок показників тесту критичного мислення з такими властивостями темпераменту як «наполегливість» і «сенсорна чутливість»²⁵. Критичність мислення зворотною корелювала з наполегливістю, яка Я. Стреляу розглядається як ригідність, інертність психіки людини²⁶. Зворотна кореляція відповідає розумінню конструкту «критичність мислення» як здатності до психічного переключення, гнучкості, адже критичність полягає у здатності переглянути шаблон, відмовитися від застарілих стереотипів, знайти суперечності, аналізувати різні сторони проблеми. Також виявлено прямий зв'язок критичності мислення і властивості темпераменту «сенсорна чутливість», яка передбачає, що людина має низькі пороги відчуттів всіх модальностей – слухової, зорової, кінестетичної тощо. Така людина є спостережливою, має тонку здатність до розрізнення сигналів, вона здатна помічати відмінності там, де інші нічого не усвідомлюють. Відповідно така властивість психіки є ефективною базою для розвитку критичного мислення, що підтверджує валідність адаптованого тесту.

Отже, учасникам тренінгу надається бланк із твердженнями / питаннями та варіантами відповідей до них. Проводиться короткий інструктаж щодо заповнення бланків. На виконання тесту відводиться 30 хвилин. Після завершення підписані бланки здаються тренеру. Аналіз тесту проводиться після тренінгу і, за бажанням респондента, обговорюється індивідуально.

Другий етап – власне тренінг за адаптованою відповідно до категорії учасників програмою з практичним відпрацюванням навичок (3 год.).

Тренінг з розвитку критичного мислення через читання та письмо складається зі вступної, основної та заключної частин.

²⁵ Луценко Е.Л. Адаптация теста критического мышления Л. Старки / Елена Львовна Луценко // Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія. – 2014. – № 1110. – С. 65-70.

²⁶ Стреляу Я. Методика диагностики темперамента (формально-динамических ха
, Ю. Бабаева, Т. Менчук. – М.: Смысл, 2009. – 104 с.

Вступна частина – передбачає підготовку учасників тренінгу до сприйняття нової інформації (30 хв.).

Основна – отримання та засвоєння нових знань (2 год.).

Заключна – оцінка та аналіз отриманих знань і умінь, рефлексія (30 хв.).

Кожна частина розрахована на певний час виконання; передбачає наявність обладнання, використання певних методів і форм роботи, рекомендації щодо проведення.

Вступна частина. Вступна частина проходить за наступним планом:

1. *Представлення тренера* передбачає привітання з учасниками тренінгу; назву свого імені та коротку розповідь про себе, а також розповідь про тренінг, як інтерактивну форму організації навчального процесу.

2. *Визначення основних правил тренінгу.* Прийняття правил поведінки є корисним для створення у групі атмосфери довіри, співробітництва та ефективної роботи. Дотримання правил упродовж тренінгу є зручним засобом регулювання взаємодії всіх учасників. З метою затвердження правил участі у тренінгу необхідно, щоб тренер запропонував основні правила. Учасники можуть доповнити та корегувати озвучені правила. Правила можна записати на великому аркуші паперу, що буде представлений упродовж всього тренінгу.

Можливі варіанти правил:

- бути пунктуальним;
- притримуватись етики тренінгу (всі телефони повинні бути у беззвучному режимі);
- використовувати «правило руки», коли бажаючий висловитися піднімає руку вгору, що слугує сигналом для учасників і тренера;
- бути активним;
- не критикувати, адже кожен має право на власну думку.

3. *Знайомство всіх учасників тренінгу.* Для цього всім учасникам пропонується написати 3 ключових слова, які характеризують їх, а також

підписати бейджі тим ім'ям, яке буде використовуватись упродовж всього тренінгу. Кожен учасник коментує написане.

4. Оголошення теми, мети та завдань тренінгу, а також знайомство з планом-графіком тренінгу (короткий план тренінгу, час проведення тренінгу, перерви тощо).

Мета тренінгу з розвитку критичного мислення через читання та письмо полягає у формуванні вміння критично мислити.

Завдання тренінгу полягає в ознайомленні з методами і формами розвитку критичного мислення та у формуванні умінь практично їх використовувати.

Основна частина.

Основна частина проходить за наступним планом:

1. Визначення поняття «критичне мислення» (20 хв.).
2. Прийом використання запитань, які допомагають розвивати критичне мислення («Ромашка Блума») (20 хв.).
3. Прийоми аналізу якості інформації:
 - розмежування суджень, припущень і тверджень (20 хв.).
 - прийом використання певних запитань (20 хв.).
 - прийом використання технології ефективного читання (INSERT) (40 хв.).

Охарактеризуємо більш детально кожен пункт плану.

1. Визначення поняття «критичне мислення». Для роботи на цьому етапі знадобляться тексти: «Критичне»; «Мислення»; «Критичне мислення», маркери (по 2 кольори на групу) та аркуш паперу.

Учасники розподіляються на дві групи.

Завдання учасникам першої групи: прочитати текст «Критичне»; підкреслити ключові слова; скласти логічний ланцюжок.

Завдання учасникам другої групи: прочитати текст «Мислення»; підкреслити ключові слова; скласти логічний ланцюжок.

Ця робота передбачає використання індуктивного методу. Після виконання завдання кожна група оголошує результати, які тренер записує на дошці чи на великому аркуші паперу.

Далі, використовуючи кластерний метод, учасникам тренінгу пропонується за допомогою визначених вище ключових слів, які характеризують поняття «критичне» і «мислення», на аркуші паперу скласти кластер «Визначення поняття «критичне мислення»». Робота виконується колективно.

З метою доповнення кластеру «Визначення поняття «критичне мислення»» учасникам тренінгу необхідно прочитати текст «Критичне мислення». Ознайомлення з текстом проходить в індивідуальній формі. Далі колективно, у разі необхідності, маркером іншого кольору корегується кластер та оголошуються результати.

2. Прийом використання запитань, які допомагають розвивати критичне мислення («Ромашка Блума»). Одним із основних прийомів осмислення інформації є постановка запитань до тексту і пошук відповідей на них. Найбільш вдалою є класифікація запитань запропонована американським психологом і педагогом Бенджаміном Блумом. Б. Блум виокремлює шість типів запитань: прості запитання, уточнюючі, пояснюючі, оцінюючі запитання, творчі і практичні (Рис. 1.)

Рис. 1. Ромашка Блума

Прості запитання – перевіряють знання тексту. Це запитання, відповідаючи на які необхідно отримати конкретні відомості, згадати і відтворити певну інформацію, а також ті, які вимагають від нас знання фактичного матеріалу і орієнтовані на роботу пам'яті. Прості питання необхідно використовувати, щоб залучити до роботи ту сторону мислення, яка відповідає за фактичну інформацію.

Уточнюючі запитання виводять на рівень розуміння тексту. Зазвичай починаються зі слів: «Тобто Ви кажете, що ...?», «Якщо я правильно зрозумів, то ...?», «Я можу помилятися, але, по-моєму, Ви сказали про ...?». Мета цих запитань – уточнити інформацію, яку ви тільки що отримали від співрозмовника. Іноді їх ставлять для отримання відсутньої інформації, але вона мала на увазі в повідомленні. Уточнюючі запитання необхідні для формування здатності висловлювати свої думки. Уточнюючи, можна узагальнити почуте і висловити своє розуміння отриманої інформації співрозмовнику. Доповідач, водночас, дізнається про те, наскільки точно була висловлена своя ідея. Такі запитання сприяють формуванню навичок ведення дискусії. Важливо навчити ставити їх без негативної оцінки.

3. Пояснюючі запитання (інтерпретації) використовуються для аналізу текстової інформації. Починаються, як правило, зі слова «чому». Ці запитання спрямовані на виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Важливо, щоб відповіді на такі запитання не містилися в тексті в готовому вигляді, інакше вони переходять у розряд простих. Пояснюючі запитання допомагають знайти нові ідеї, дозволяють отримати розгорнуту інформацію про об'єкт, що цікавить і з'ясувати незрозумілі причини дій і вчинків людей. Запитання-інтерпретації доцільно використовувати, пояснюючи поведінку персонажів творів, сюжетів тощо з метою розвитку варіативності мислення, а також здатності до усвідомлення причин власних вчинків. Спонукаючи студентів до інтерпретації, ми вчимо їх навичкам усвідомлення причин тих чи інших вчинків або думок.

4. Оцінюючі запитання спрямовані на виявлення критеріїв оцінки явищ, подій, фактів. Це запитання, які залучають до роботи емоційну сторону мислення. Оцінюючі запитання можуть починатися зі слів: «які почуття викликає ...», «як Ви ставитесь до...», «Що краще?» тощо.

5. Творчі запитання передбачають синтез отриманої інформації. У них завжди є частка «би» або майбутній час, а формулювання містить елемент прогнозу, фантазії або припущення. Вони можуть розпочинатися зі слів «що буде, якщо ...».

6. Практичні запитання спрямовані на встановлення, на пошук зв'язку між теорією і практикою. Вони дозволяють критично оцінити ситуацію і ступінь реальності Ваших планів, побачити проблему зі сторони. Наприклад: «А що б ти зробив на місці героя?»; «Поясни, будь ласка, яким чином це можна здійснити на практиці?» тощо.

Для роботи з цим прийомом знадобляться шаблони для виготовлення «ромашки», ручка для запису запитань на «пелюстках» і публіцистичний текст.

Тренер зачитує текст і дає завдання учасникам тренінгу: на кожній пелюстці записати запитання до тесту відповідно до класифікації Б. Блума.

Робота може бути парною або груповою. Мета цього завдання – за допомогою шести запитань зрозуміти зміст і осмислити авторську позицію. Тренер записує кращі запитання на демонстративній «Ромашці Блума».

3. Прийоми аналізу якості інформації (розмежування суджень, припущень і тверджень; прийом використання певних запитань; прийом використання технології ефективного читання (INSERT))

Розмежування суджень, припущень і тверджень. Сучасні інформаційні технології є найбільш поширеним ресурсом для комунікації. Завдяки глобальній мережі Інтернет виникла нова форма діалогічного письмового спілкування, яка за багатьма своїми властивостями близька до усної форми. Так, сьогодні вкрай популярним стало спілкування за допомогою засобів так званих «чатів» – діалогу (або полілогу) в інтерактивному режимі шляхом набору тексту з клавіатури на екран монітора. Ці тексти також піддаються критичному аналізу. Одним із способів їх критичного аналізу є розмежування суджень, припущень і тверджень. Розрізнення цих понять широко застосовується у галузі юриспруденції. Зокрема російський науковець, дійсний член Гільдії лінгвістів-експертів з документальних та інформаційних спорів О. Галяшина²⁷ дає наступне визначення цим поняттям:

Власна думка – це оцінююче судження, яке вербально виражається за допомогою спеціальних маркерів (оцінюючих слів і конструкцій), що відображають чиюсь суб'єктивну точку зору.

Припущення – це різновид власної думки (судження), яка також вербально виражається за допомогою спеціальних маркерів, таких, як невпевненість та сумнів співрозмовника у достовірності повідомлюваної ним інформації.

Твердження про факт чи подію – це висловлювання, в якому інформація про факт (стан справ) або дії будь-яких осіб (подій) дається в

²⁷ Спорные тексты СМИ и судебные иски: Публикации. Документы. Экспертизы. Комментарии лингвистов / Под ред. проф. М.В. Горбаневского / Михаил Горбаневский – М.: Престиж, 2005. – С. 188.

словесній формі, в якості присудка, і розуміється аудиторією як важлива, нова. Вона відображає справжній (істинний) стан справ незалежно від сприйняття, осмислення, ставлення автора. Граматично твердження про факт або подію відображається через показники об'єктивної модальності (у формі дійсного способу) і розпізнається у тексті за допомогою відсутності маркерів суб'єктивної модальності, оцінюючих слів і конструкцій та інших показників, що виражають невпевненість, сумнів автора в достовірності повідомлення. Твердження може містити конструкції, що підкреслюють достовірність повідомлення (наприклад, відомо, достеменно, точно, фактично і т. ін.).

Оцінююче твердження – це висловлювання, яке містить інформацію суб'єктивно-оцінюючого характеру.

Для практичного використання цього способу аналізу інформації необхідно підготувати (скопіювати) оригінал тексту (обговорення) будь-якої проблеми в соціальних мережах (на тематичних форумах, у Facebook, Twitter, LinkedIn, Pinterest, Google Plus+, Instagram та ін.). Перед тим, як тренер зачитає обговорення, учасникам тренінгу даються наступні завдання:

- відокремити факти, які можна перевірити, від інтерпретацій і суджень;
- визначити, що в даному матеріалі для вас істотно, а що є неважливим чи непотрібним;
- визначити недоведені або слабо аргументовані припущення.

Після виконання завдань учасники колективно обговорюють відповіді.

Прийом використання певних запитань. Перевірити якість інформації текстів, взятих із соціальних мереж, а також в публіцистичних статтях, можна за допомогою прийому використання наступних запитань:

- У чому Ви вбачаєте упередженість і необ'єктивність автора? Чому Ви так вирішили?
- Наскільки можна довіряти цьому джерелу? Що для вас є критерієм достовірності?

– У чому полягає точка зору автора цього матеріалу? Чому Ви так вважаєте? Чи можна простежити логіку міркувань, за допомогою якої автор приходять до своїх висновків?

– Наскільки сильно аргументована позиція автора? Чи автор пропонує приймати свої судження на віру? Як Ви прийшли до такого судження?

– Наскільки точна інформація в цьому матеріалі? Що Ви зробили для того, щоб переконатися в її точності?

– Чи приводить автор альтернативні точки зору? Як він ставиться до аргументів своїх опонентів?

Робота з цим прийомом проводиться по-різному. Наприклад, можна вибрати для обговорення один текст і колективно обговорювати відповіді на поставлені запитання. Міркування над запитаннями дозволять визначити якість інформації.

Приєм використання технології ефективного читання (INSERT). Ще одним прийомом з розвитку критичного мислення є використання технології Інсерт (INSERT) або інакше – технології ефективного читання.

Авторами прийому є вчені Д. Воган і Т. Естес. Пізніше прийом модифікували Ч. Темпл, К. Меридіт і Д. Стілл, які запропонували використовувати «Insert» в технології критичного мислення. Назва прийому представляє собою аббревіатуру:

I – interactive (інтерактивна)

N – noting (пізнавальна)

S – system for (система)

E – effective (для ефективності)

R – reading (читання)

T – thinking (і мислення)

Таким чином, INSERT – це прийом технології розвитку критичного мислення через читання і письмо, який використовується під час роботи з текстом або з новою інформацією.

Використання цього прийому відбувається у певній послідовності.

1. Читання тексту із застосуванням спеціальних символів. Під час читання тексту необхідно робити позначки спеціальними символами (табл. 1):

Таблиця 1

Спеціальні символи для роботи з текстом

Символ	Значення
✓	Я це знаю
+	Це нова інформація для мене
–	Я думав інакше, це протирічить тому, що я знав
?	Це мені не зрозуміло, потрібні пояснення, уточнення

2. Заповнення таблиці. Результати заносяться у таблицю (табл. 2):

Таблиця 2

✓	+	–	?
Тезисно записуються вже відомі терміни і поняття, які зустрічаються в тексті.	Відмічається все нове, що стало відомо з тексту.	Відзначаються протиріччя, наголошується на тому, що йде врозріз зі знаннями і переконаннями.	Перераховуються незрозумілі моменти, ті, що вимагають уточнення або питання, що виникли під час читання тексту.

3. Читання таблиці. Прочитане обговоренню не підлягає.

4. Повторне читання тексту (етап осмислення). На цьому етапі таблиця може доповнюватися, тексти в колонках мінятися місцями.

5. Рефлексія. На цьому етапі обговорюються записи, занесені у таблицю. Аналізується процес накопичення знань.

Використовуючи цей прийом, варто дотримуватися наступних рекомендацій:

- спочатку бажано використовувати короткі тексти, щоб звикнути до використання всіх символів;

- перший раз таблицю можна заповнювати спільно (учасники усно висловлюють тези, а тренер записує їх у таблицю);

– на п'ятому етапі таблиця обговорюються в такому порядку: спочатку те, що відомо (перша колонка); далі – те, що стало відомо (друга колонка) і т.д.

Заклучна частина.

На цьому етапі учасники тренінгу формулюють особистісне ставлення до отриманих знань з розвитку критичного мислення. Відбувається активне переосмислення власних уявлень з урахуванням отриманих знань.

Учасникам тренінгу пропонується висловити враження від проведеного тренінгу та дати відповіді на наступні запитання:

- чи досягнуті Ваші сподівання відносно участі у тренінгу?
- що нового Ви дізнались із тренінгу?
- що для Вас не було новим у тренінгу?
- які з використаних на тренінгу прийомів, на Ваш погляд, найбільш доречно використовувати у повсякденному житті?

У підсумку учасникам тренінгу дається домашнє завдання: написати статтю (обсягом не більше 1 сторінки) на тему за власним вибором (наприклад, «Глобальне потепління», «Основні світові релігії», «Сучасні системи правління країною», «Глобальні проблеми людства» тощо).

Третій етап – посттренінгові заходи із закріплення знань і контролю результатів навчання (3 год.).

Контроль і оцінка результатів навчання. Учасникам пропонується письмово відповісти на теоретичні запитання:

1. Дайте визначення поняттю «критичне мислення».
2. Охарактеризуйте прийоми аналізу якості інформації.
3. Обґрунтуйте роль запитань у розвитку критичного мислення.

Після виконання теоретичного завдання, відповіді здаються тренеру на перевірку, яка здійснюватиметься під час виконання другого (практичного) завдання.

Практичне завдання: здійснити критичний аналіз статті.

Для цього учасники тренінгу оголошують назви написаних статей (домашнє завдання). Далі назви записуються на маленьких аркушах паперу. Так само, на листочках, записуються прийоми критичного мислення. Листочки складаються, перемішуються і роздаються всім учасникам. Таким чином кожен учасник отримує 2 листочки: із назвою статті та прийому, за допомогою якого він буде здійснювати критичний аналіз (письмово).

Після виконання завдання учасники повертають статтю з критичним аналізом автору. Автор оцінює роботу критика.

На етапі контролю і оцінки результатів навчання учасники тренінгу отримують дві оцінки: за виконання теоретичного завдання та за виконання практичного завдання.

Діагностичні заходи та підведення підсумків. У кінці учасникам пропонується знову пройти тест Л. Старкі (*Starkey Lauren*) на визначення рівня критичного мислення.

За результатами двох тестувань аналізуються зміни у рівні критичного мислення кожного учасника до та після тренінгу. Визначаються перспективи підвищення рівня, складається звіт та підводяться підсумки навчання.

ТРЕНІНГ З РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Мистецько-педагогічна майстерня – це одна з інтенсивних технологій навчання учнів та дорослих, що створює умови для саморозвитку особистості, коли кожний учасник здобуває нові знання і набуває художній досвід через самостійне або колективне вирішення художніх завдань у творчій діяльності. Ця технологія є комплексом дидактично обґрунтованих форм, методів і прийомів проблемного, активного, інтерактивного, ситуативного та спеціального навчання. У майстерні створюється розвивальний простір, що дозволяє учасникам у процесі спільного діалогу (полілогу) осмислювати важливі професійні цінності. Відбувається колективна інтеграція знань і умінь, здобувається досвід художньо-естетичного сприйняття творів мистецтва. Майстерня як технологія реалізується за правилами інтенсивної інтерактивної взаємодії учасників за рахунок імпровізації, інтерпретації, поєднання вже знайомих форм і методів із освоєнням нових прийомів і технік.

Процес навчання у майстерні заснований на поєднанні безсвідомого й свідомого у сприйнятті художнього твору, що сприяє безпосередньому та невимушеному входженню смислового світу твору у внутрішній світ особистості. У результаті інтуїтивного пошуку у свідомості учасників формуються разом з новими знаннями і вміннями рефлексія творчого процесу – осмислення і усвідомлення як власних думок, почуттів, вчинків так і інших учасників. Рефлексія як універсальний психологічний механізм розвитку свідомості людини, відбувається індивідуально, несинхронно й супроводжує всі види мистецько-педагогічної діяльності, чергуючи спонтанні дії і подальше їх усвідомлення. Це зближує цей процес із процесом наукового чи художнього відкриття, інсайту, осяяння – станом, за яким відкривається нове бачення предмета, явища або художнього образу.

Діяльність мистецько-педагогічної майстерні ґрунтується на засадах діалогічності (полілогічності) побудови освітнього процесу, що дозволяє залучити усіх учасників до пошуку смислу художніх творів на засадах співтворчості, співробітництва. На відміну від диспуту, суперечки, саме діалог (полілог) учасників майстерні є необхідною умовою особистісного засвоєння мистецьких знань, формування умінь, світоглядних уявлень. Діалог створює сприятливу атмосферу осягнення мистецького явища з різних позицій, які потім поєднуються у загальну художньо-естетичну картину світу.

Технологія мистецько-педагогічної майстерні надає можливості для максимального включення й активації позиції учасників, взаємодії викладача і учнів (студентів). Керівник всіляко підтримує учасників, створює умови щодо творчої пошукової діяльності, заохочує їх до максимально активної позиції, дискусійної взаємодії, імпровізації, вільного вибору способів, форм, засобів діяльності, парадоксальності відповідей і завдань. Відсутність критичних зауважень щодо будь-якого учасника, конструктивна організаційна, інформаційно-комунікативна та дослідницька діяльність викладача-модератора створювали умови комфортності, розкутості, внутрішньої свободи, реалізуючи принципи «педагогіки успіху».

Майстерня як технологія реалізується за правилами інтенсивної інтерактивної взаємодії учасників за рахунок імпровізації, інтерпретації, поєднання вже знайомих форм і методів із освоєнням нових прийомів і технік. Зміст навчання у мистецько-педагогічній майстерні передбачає неперервну зміну інтерактивних форм (лекції, практичні заняття), тренінгів, специфічних мистецьких методів, виконання слухачами системи творчо-евристичних та художньо-інтерпретаційних завдань, розробку мистецько-педагогічних проектів, створення власних художньо-естетичних інтерпретацій творів мистецтва, презентацій, дидактичний аналіз (самоаналіз) занять музичного та образотворчого мистецтва, театральних вистав, Інтернет-ресурсів тощо.

Метою майстерні є: розвиток художнього мислення, художнього смаку, здатності художньо-естетичного оцінювання творів різного рівня художньої цінності, що у сукупності складає основу художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін.

Завданнями мистецько-педагогічної майстерні є:

- формування художньо-естетичного досвіду сприйняття високохудожніх творів мистецтва і прагнення до постійного його збагачення;
- опанування новітніми методами входження у контекст художнього твору: герменевтичним, аксіологічним, феноменолого-діалектичним, орієнтованих на мистецьку рефлексію у процесі діалогу реципієнта з мистецтвом;
- виявлення специфіки художнього світовідчуття творів мистецтва і їхніх авторів;
- активізація здібностей викладачів щодо творчої художньо-педагогічної інтерпретації творів мистецтва.

Тренінг є провідною формою роботи *мистецько-педагогічної майстерні*, що діє в рамках процесу підвищення кваліфікації практикуючих учителів загальноосвітніх шкіл та викладачів мистецьких дисциплін закладів вищої освіти. Тренінг (від англ. training – навчати, тренувати) – це запланований процес модифікації (зміни) ставлення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі, у мистецькій освіті зокрема.

Під час тренінгу відбувається суб'єкт-суб'єктна взаємодія між учасниками процесу, побудована на основі взаємного партнерства та поваги, створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона зібралася.

Тренінг проводить тренер (ведучий), який спілкується з учасниками «на рівних», є таким самим учасником тренінгової групи, як і всі інші

учасники. Але одночасно він є й каталізатором усіх процесів, що відбуваються у групі на шляху до досягнення визначеної мети тренінгу (для цього він повинен розуміти настрій кожного учасника).

Хід тренінгу: У мистецькому тренінгу широко використовуються методи, спрямовані на стимуляцію активізації художнього мислення та взаємодії учасників: методи *проблемного навчання* (проблемна ситуація, евристична бесіда, дослідницький метод); методи *активного навчання* (фасилітована дискусія, метод полеміки, «мозковий штурм», метод художньо-творчих завдань); *інтерактивні* методи, зокрема методи групового навчання: «коло ідей», «кейс-метод»; *специфічні мистецькі* методи, як: метод порівняльного аналізу мистецьких творів, story-telling, метод миттєвого враження, метод асоціацій, метафоричного резонансу, метод художньо-педагогічної інтерпретації, герменевтичного аналізу, емпатії, емоційного стимулювання тощо.

Наочно-методичний матеріал: фонотека (записи музичних творів на електронних носіях), PowerPoint презентації, відеоматеріал, комп'ютер, проектор, інтерактивна дошка, методичні розробки, приклади літературних творів (поезії, уривків прози тощо), репродукції картин живопису або фотоілюстрації творів мистецтва певної епохи тощо).

Цільова аудиторія: практикуючі вчителі загальноосвітніх шкіл та викладачі мистецьких дисциплін закладів вищої освіти.

За декілька днів до проведення тренінгу тренер оголошує слухачам тему тренінгу і пропонує кожному з учасників скласти власний методичний кейс (фрагменти літературних джерел: мемуарних, мистецтвознавчих, культурологічних, мистецько-педагогічних; матеріали Інтернет-ресурсів), що дозволять слухачам попередньо ознайомитись з обраною тематикою й бути підготовленими до дискурсу. Перед початком проведення тренінгу навчальний матеріал повторюється і систематизується. Слухачі поділяються на групи. Тренер проводить інструктаж, повідомляє тему, цілі, завдання; актуалізує опорні знання, уміння і навички; продумує низку проблемних

питань, забезпечує необхідним обладнанням, ілюстративними матеріалами тощо. Слухачі самостійно виконують поставлені завдання. По завершенню тренінгу викладач разом із слухачами обговорює отримані результати.

Тренінг проходить в 3 етапи: дотренінгові діагностичні заходи; тренінг з розвитку художньо-естетичного світогляду; посттренінгові заходи. Охарактеризуємо кожен з них:

Перший етап (дотренінгові діагностичні заходи) передбачає діагностику рівня художнього мислення (1 год.).

Реалізація поставленої мети вимагає вирішення завдань:

1. Підібрати та адаптувати діагностичні експериментальні методики, що відповідають меті тренінгу та дозволяють діагностувати досліджувані властивості.

2. Здійснити вхідне тестування та виконання творчих педагогічних завдань.

Учасникам тренінгу пропонується пройти тестування. Вибір тестів зумовлений професійною потребою вчителів та викладачів мистецьких дисциплін у розвитку художнього мислення – здатності до декодування (змістовної інтерпретації, тлумачення, роз'яснення смислового змісту) творів мистецтва як художніх символів.

У якості основних діагностичних методів пропонується використовувати наступні:

1) Методика В. Хеннінга «Структура інтересів» опитувальник-анкета²⁸.

2) Діагностики типів мислення і рівня креативності особистості (Г. Нікіфорова)²⁹.

²⁸ Практикум по психологии личности / О.П. Елисеев. – 2-е изд., испр. и перераб. – СПб.: Питер, 2003. – С.389–394.

²⁹ Діагностика здоров'я. Психологічна практика, под. ред. проф. Г. С. Нікіфорова. – Спб.: Речь, 2007. – С. 309.

3) Виконання практичних творчо-евристичних й художньо-інтерпретаційних завдань, оцінювання за методом експертних оцінок (рейтингу)³⁰.

З метою виявлення наявності у викладачів художньо-естетичних інтересів, мистецьких знань, орієнтованих на з'ясування загальнолюдських і особистісних цінностей, закарбованих в мистецьких творах їм пропонується методика В. Хеннінга «Структура інтересів», що допомагає виявленню профілів інтересів викладачів та їх взаємозв'язку, а також схильностей кожного викладача за п'ятнадцятьма найважливішим групами інтересів, які відповідають гуманітарному, педагогічному, мистецтвознавчому напрямам. Загалом виокремлюють 17 шкал: 1. Географія; 2. Фізика; 3. Біологія; 4. Техніка; 5. Політика; 6. Мораль; 7. Економіка; 8. Філософія; 9. Психологія; 10. Література; 11. Легка музика; 12. Класична музика; 13. Мода; 14. Хореографія; 15. Мистецтво кіно; 16. Подорожі; 17. Спорт. Сформульовано 136 тверджень, до яких випробовуваний повинен висловити своє ставлення. 4 варіанти відповідей «абсолютно неприйнятно» до «дуже цікаво». До кожної з виділених шкал належать по 16 тверджень опитувальника. Використовується простий алгоритм обробки отриманих даних, який полягає в підсумовуванні значень за шкалами. Інтерпретація здійснюється шляхом порівняння вираженості значень за шкалами.

Визначення особистісних інтересів і схильностей викладачів, їхніх художньо-педагогічних потреб, художньо-педагогічного потенціалу через підібрані методики допоможуть у вивченні самооцінки важливих індивідуальних рис і властивостей, **визначають** рівень професійної потреби вчителів та викладачів мистецьких дисциплін у розвитку художньо-естетичного світогляду.

Загальновідомо, що на розвиток інтелектуального та художнього-естетичного потенціалу особистості значно впливає індивідуальний тип і

³⁰ Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: [навч. метод. посіб]. – Луцьк, ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – С. 82-87.

стиль мислення у поєднанні з креативністю та відчуттям стилю й способу життя. Тому для з'ясування цього важливого аспекту розвитку професіоналізму педагогів була обрана методика «Діагностика типів мислення і рівня креативності особистості», що дозволяє виявити домінуючі типи мислення педагогів: предметне мислення (практичний склад розуму), символічне мислення (математичний склад розуму), понятійне мислення (гуманітарний склад розуму), образне мислення (художній склад мислення), а також рівень креативності (творчі здібності особистості).

Здійснення діагностики рівнів розвиненості типів мислення і креативності викладачів мистецьких дисциплін допоможе визначити вектори подальшої педагогічної роботи з розвитку художнього мислення – основи художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін. Так, викладачам у яких превалює предметне мислення, необхідно давати більше завдань на розвиток образного мислення, посилити аксіологічний компонент їхньої підготовки та значно поповнити багаж мистецтвознавчих, культурологічних та методичних знань. Педагогам з символічним і понятійним мисленням необхідно посилити розвиток уяви і фантазії, а методи аналізу і синтезу художньої інформації мають превалювати у процесі підвищення їх кваліфікації. Викладачам з образним мисленням необхідно посилити розвиток символічного мислення, опанувати специфічними методами інтерпретації художніх творів, зокрема аксіологічним, герменевтичним, феноменологічним тощо.

Для досягнення поставленої мети необхідно використовувати у процесі підвищення кваліфікації інноваційні мистецько-педагогічні технології, творчі методики, евристичні методи і завдання.

Другий етап (основний):

Вступне слово тренера:

Тренер: Феномен художньо-естетичного пізнання є складним багаторівневим явищем, що поєднує аксіологічну, образно-пізнавальну й емоційно-естетичну складову, а також є процесом художньої творчості,

головною ознакою якої є пріоритет художнє мислення у мистецькій діяльності. Художньо-естетичне пізнання динамічно виражається у різноманітності мистецьких форм, пластиці рухів, палітрі барв, сценічній довершеності образів, вишуканості мови, гармонії музичних звуків. Цей особливий світ людської діяльності наповнений смислами, який виявляється у специфіці художньої мови, текстів, символів, знакових систем, що потребують тлумачення й інтерпретації. Розвиток художньо-естетичного світогляду – це діяльність щодо формування здатності викладачів мистецьких дисциплін до художньо-педагогічної інтерпретації мистецьких явищ як способу тлумачення, спеціально спрямованого на забезпечення доступності адекватного розуміння смислової структури мистецького твору учнями (студентами). Рівень розвиненості художньо-естетичного світогляду викладача залежить від рівня його мистецько-педагогічного досвіду, концептуальної визначеності художньо-естетичних поглядів; стремління до досконалості й індивідуальності у мистецько-педагогічній діяльності; сформованості стильового досвіду: мистецьких знань у контексті певних стильових систем, стильового аналізу творів тощо.

Успішне досягнення високого рівня художнього мислення здійснюється лише за умов співвіднесення змісту художнього тексту з духовним досвідом особистості педагога. Значну роль у цьому процесі відіграє рівень розвиненості художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін. Створюючи художній образ митець завжди актуалізує самостійне індивідуалізоване ставлення до світу у системі загальної художньої картини світу, що виявляється у змістовній наповненості мистецьких творів ідеалами, смислами, цінностями митця, й кристалізується у його світогляді загалом, у художньо-естетичному світовідношенні зокрема. Що ж таке художньо-естетичний світогляд і як художнє світовідчуття митця впливає на художній образ та художній смисл твору?

На цьому етапі тренінгу ефективними методами роботи з викладачами є «мистецький пінг-понг» і «коло ідей»³¹. «*Мистецький пінг-понг*» дозволяє у невимушеній формі з'ясувати рівень підготовленості групи до творчої роботи у запропонованому форматі. Тренер окреслює тематику, наприклад, дати визначення поняттю «художньо-естетичного світогляд» і навести приклади формування його в учнів (студентів) з власної педагогічної практики або описаних у дидактичних розробках теоретиків та практиків мистецької освіти. Слухачі по черзі ніби «кидають» м'яч один одному, ставлячи запитання. Під час участі у дидактичній грі «мистецький пінг-понг» слухачі знайомляться з ефективними шляхами розвитку світогляду учнів і студентів засобами мистецтва з досвіду колег та практиків мистецької освіти, зокрема О. Рудницької, яка запропонувала стратегію сприйняття творів мистецтва як процесу внутрішнього діалогового спілкування особистості і твору, під час якого розкривається художній смисл твору і відбувається внутрішнє усвідомлення особистістю його цінностей. Також розглядаються форми і методи розвитку художньо-естетичного світогляду учнів та студентів у працях: О. Комаровської, Л. Кондрацької, Л. Масол, Н. Миропольської, О. Олексюк і М. Ткач, Г. Падалки, О. Щолокової тощо. Група викладачів оцінює якість питань і відповідей, їх ґрунтовність, оригінальність, кмітливість тощо.

Метод «**Коло ідей**» дає можливість слухачам висловити свою позицію щодо окресленої проблеми, обмінятися ідеями, досвідом педагогічної діяльності. Завдання тренера – уважно вислухати кожного педагога, обережно втягнути всіх учасників у дискусію.

У ході дискусії слухачі з'ясовують, що художня правда у мистецтві не може бути завершеною ніколи, оскільки *істинна художня правда – це не схожість з життям і не впізнавання відомого, а це – потрясіння від*

³¹ Технології професійного розвитку педагогів в умовах формальної і неформальної освіти: практ. посіб. / М.П. Вовк, Г.І. Сотська, Н.О. Філіпчук, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Л.Ю. Султанова, Н.С. Гомеля. – К.: Талком, 2019. – С. 51.

відкриття нового смислу. Тому, художній процес, перш за все, пов'язаний із руйнацією стереотипів. Мистецтво вимагає від людини зробити вибір, самій визначити коло цінностей, найбільш співзвучних власній індивідуальності. Зміцнення і розширення індивідуального начала у художній творчості дає можливість для створення авторських стилів й стверджує *актуальність особистісного художнього світовідчуття митця.* Занурення особистості у світ мистецтва у процесі художньої творчості допомагає людині визволити у собі власного внутрішнього художника, звільнити від стереотипів своє художнє світовідчуття і мислення в цілому.

Слухачі мають з'ясувати, що художньо-естетичний світогляд є важливою складовою естетичної свідомості суспільства, сукупністю усіх типів сприйняття щодо прекрасного і потворного, піднесеного і низького, трагічного і комічного у мистецтві й у дійсності. Художньо-естетичний світогляд особистості – феномен естетичної свідомості індивіда, що визначається найвищим рівнем чуттєвого сприймання, усвідомлення людиною краси оточуючого світу, цінностей культури, художньої зокрема, у якій вплив мистецтва опосередкується за рахунок вираженості у художньому символі багатогранного смислу глибинної сутності явищ світу. Це є умовою, за якою потенційні світоглядні можливості художнього твору перетворюються у реальні фактори: особистісні смисли, потреби в гармонії і красі, смаки, естетично ціннісні установки та ідеали, етичні й моральні норми, які у процесі естетичного переживання художніх образів у мистецьких творах формують цілісність духовного життя особистості, впливаючи на життєвий вибір і вчинки людини.

У ході наступного етапу тренінгу значну роль відіграє метод *фасилітованої дискусії* – педагогічної підтримки викладачем креативної дослідницької діяльності³², що дозволяє слухам самовизначитися у просторі мистецьких цінностей, усвідомити як власний смисл, так і альтернативні

³² Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: метод. посіб. / Л. М. Масол. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. – С. 93.

смишли художніх творів. Слухачі несуть відповідальність за результати самостійної творчої активності. Викладач бере у цьому процесі опосередковану участь, виконуючи роль «лоцмана», який стимулював вирішення мистецько-педагогічної проблеми, зокрема через низку запитань і проблемних завдань спрямовував дискусію на пошук індивідуальної системи світоглядних цінностей, через аксіологічний смисл репрезентованого твору. Завдання слухачів – якомога глибше проникнути у смисл твору мистецтва і дати його художню інтерпретацію (пояснюючи задум автора через тип художнього світовідчуття автора і твору). Викладач стимулює різні висловлювання та інтерпретації, не критикував, не оцінював будь які ідеї, спрямовував обговорення на пошук консенсусу.

На цьому етапі відбувається презентація на тему *«Принцип особистісної актуальності естетичного переживання мистецтва у процесі розвитку художньо-естетичного світогляду особистості»*. Слухачі знайомляться з типами художнього світовідчуття за принципом оформленості естетичного досвіду – *суто музичне і образне*; а також за принципом особистісної актуальності в естетичному переживанні: *епічне, ліричне, драматичне, трагічне* (за О. Лосєвим). У ході мультимедійної лекції-дискусії слухачі з'ясовують, що методологічною основою спрямованості формування цілісної світоглядної культури викладачів мистецьких дисциплін є філософія мистецької освіти, що розкриває значення естетичних цінностей репрезентованих у мистецтві. Важливим підсумком вивчення матеріалу тренінгу було усвідомлення слухачами діалектичної єдності естетичної і художньої цінності мистецького твору.

З боку викладача акцентується увага слухачів на тому, що творча діяльність у мистецькому полі допомагає створити аксіосферу особистості у вигляді ціннісних уявлень, оцінок, смаків, ідеалів, норм, канонів, моделей поведінки, психологічних механізмів дій тощо, які носять гуманістичний характер і відіграють роль світоглядних життєвих орієнтирів особистості.

На наступному етапі слухачі виконують творчі завдання: визначають типи художнього світовідчуття пропонованих або обраних самостійно художніх творів: суто музичне і образне; епічне, драматичне, ліричне, трагічне тощо; визначають світовідчуття митця й порівнюють із світовідчуттям, вираженим у мистецькому творі або творах автора; інтегрують різні види мистецтва за принципами оформленості естетичного досвіду та особистісної актуальності в естетичному переживанні.

Педагогам пропонується прослухати фрагменти творів Й. Гайдна (Gloria. Меса сі бемоль мажор); «Маленької нічної серенади» В.-А. Моцарта; Увертюру до трагедії «Егмонт» Л.-В. Бетховена за драмою Й.-В. Гете з метою порівняння художньо-естетичного світовідчуття епохи класицизму зі світовідчуттям найвідоміших композиторів цієї епохи, їхніх творів, а також творів інших видів мистецтв (за методами художнього порівняння, інтерпретації).

Сприйняття другої частини Меси сі бемоль мажор Й. Гайдна «Gloria» дозволить слухачам відчувати патетичну монументальність образів, що відтіняються епізодами повними задушевної лірики народних наспівів, нестримної радості хорового співу. У Месі відбувається гра епічного і ліричного світовідчуття. У порівнянні із світовідчуттям самого автора, якого за його ж висловлюванням, Господь наділив веселим серцем, щоб він дарував радість людям – музика Й. Гайдна сповнена величної краси, щирості, іскрометного гумору. Подібне художнє світовідчуття притаманне творам А. Ватто, Т. Гейнсборо, Д.-Ж. Луї тощо.

У менуеті і фіналі «Маленької нічної серенади» В.-А. Моцарта, за відчуттям слухачів, змішується лірика, гумор і віртуозний блиск, характерний для заключних частин моцартівських концертів і сонат. Попри легкість цієї розважальної музики, вона сповнена свіжими колористичними штрихами, мелодійними і гармонійними знахідками, складними поліфонічними прийомами.

Слухачі повинні усвідомити, що за світовідчуттям менує і фінал є ліричним суто музичним оформленням естетичного сприйняття автора. Хоча В.-А. Моцарт як людина і художник – далеко не гармонійна особистість. Подвійність світовідчуття – ліричного, і разом з тим драматичного, відчувається у його творах: операх «Весілля Фігаро», «Дон Жуан», «Чарівна флейта»; симфоніях «Юпітер» і № 40 g-moll тощо. У «Реквіємі» світовідчуття В.-А. Моцарта досягає вершин трагічного «La grande tristezza» (велика скорбота) як називав це світовідчуття Данте Аліг'єрі. Вчителі порівнювали художнє світовідчуття В.-А. Моцарта із світовідчуттям Данте Аліг'єрі, Й.-В. Гете, О. Пушкіна, ілюструючи уривками з «Божественної комедії» (Данте), «Вертер», «Фауст» (Й. Гете) та «Моцарт і Сальєрі» (О. Пушкіна).

Інтерпретуючи Увертюру до трагедії «Егмонт» Л.-В. Бетховена за драмою Й.-В. Гете педагогам потрібно виявити художнє світовідчуття композитора, що породжувало його образний світ. Наведемо приклад інтерпретації увертюри: «Увертюра розкриває головну ідею твору і передає у стислому вигляді зміст трагедії. Смісл руху музики виявляється у стрімкому пориві і боротьбі двох контрастних тем: першої – мінорної, повільної, владної, зловісної, яку передають струнні інструменти і другої – скорботної, жалібної, яку починає гобой, а потім приєднуються духові інструменти. Рух скутий сталевими ритмами. Розвиток призводить спочатку до тривожного очікування, а потім й до трагічної розв'язки – загибелі героя, поступово наростаючи, й врешті, потужно вибухає радістю у «симфонії перемоги». Егмонт загинув, але його героїчний дух громадянина перемиг. Розпалися кайдани, відкрито шлях до свободи! Художнє світовідчуття твору, безперечно, – трагічне, проте його пронизує одночасно трагізм драматичний, ліричний і епічний, крім того це ще й оптимістичний трагізм. Таким було і світовідчуття самого Л.-В. Бетховена – незламного Титана з витонченою душею і ніжним серцем» (учитель музичного мистецтва – С. Соломаха). Подібне художнє світовідчуття притаманне творам Рембранта, Мікеланджело Буонарроті, Ф. Гойя, Е. Делакруа.

Тренеру необхідно заохочувати викладачів робити власні інтерпретації музичних творів, використовуючи зібрані матеріали з методичного кейсу, а також звертаючись до особистої рефлексії сприйняття творів мистецтва.

На підсумковому етапі тренінгу варто використовувати технологію групового навчання «Синтез думок», коли спільний пошук узгодженого рішення знаходить своє відображення у підсумковому тексті, що включає аналіз отриманих у спільній дискусії результатів з урахуванням позитивних, яскравих або цікавих моментів позиції тих чи інших учасників. Викладачі мають з'ясувати:

а) проблема інтерпретації художнього тексту є ключовою для мистецької освіти, яка об'єднує в одне ціле навчання, виховання і розвиток особистості, що навчається й спрямовує педагогів на особистісно орієнтовану освіту;

б) у художньому тексті засобами певної знакової системи заковано досвід людства: історичний, соціальний, культурний, художній, світоглядний тощо; через твори мистецтва, зокрема він передається поколінням;

в) кожна зустріч з мистецтвом є зустріччю людини із самою собою, оскільки між твором мистецтва і усіма тими, хто його сприймає існує ніби абсолютна одночасність, що стверджує себе повсякчас незалежно від змін в історичній свідомості;

г) дієвість художнього твору і його комунікативна сила не залишаються у межах історичного горизонту, у нього завжди є власне сучасне, яке лише частково належить часу його створення;

д) неповторна актуальність мистецтва полягає у тому, що воно відкрите безмежності смислових інтерпретацій: аналітичних, інтенціональних, екзистенційних тощо.

Отже, викладачі мають усвідомити, що інтерпретація художнього твору скерована на оволодіння смислами, буде ефективною за умов стимулювання мотивації інтерпретаційної діяльності, залучення до мистецького діалогу між художнім твором і особою, яка сприймає його,

набуття нею досвіду художнього сприйняття, накопичення художніх вражень через слухання та перегляд високохудожніх творів, що сприятиме розвитку естетичного смаку, стильової грамотності, художньо-естетичного світогляду особистості.

У ході посттренінгового етапу на самостійне опрацювання слухачам пропонується створити власні проекти інтерпретацій творів відомих композиторів, зокрема порівнюючи художнє світовідчуття Р. Вагнера і Дж. Верді: «Два паралельні непересічні життя» на прикладі опер «Травіата» (Дж. Верді) та «Кільця Нібелунга» (Р. Вагнера); С. Рахманінова і О. Скребіна «Протистояння світовідчуттів» на прикладі симфонічної поеми «Прометей» (Поема вогню) О. Скребіна та Концерту для фортепіано з оркестром № 2, до мінор, Оп. 18. С. Рахманінова. У підготовці проектів педагогам пропонується використовувати мемуарні, мистецтвознавчі матеріали, уривки літературних творів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Education at a Glance 2009: OECD Indicators. Glossary. – Paris: OECD Publications, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/document>.
2. International Standard Classification of Education. ISCED 1997 / UNESCO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uis.unesco.org/en/pub/pub.
3. Manifesto for Adult Learning in the 21st Century European Association for The education of adults (2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eaea.org/wp-content/uploads/2018/02/manifesto.pdf>
4. Аніщенко О.В. Технології навчання дорослих [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua>
5. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / Владимир Павлович Беспалько. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
6. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. – Москва, Издательство «Ось89»1999: – 176 с.
7. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин. – Минск: Харвест, 2000. – 800 с.
8. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
9. Діагностика здоров'я. Психологічна практика, под. ред. проф. Г. С. Нікіфорова.- Спб.: Речь, 2007. – 950 с.
10. Джонсон Д. У. Тренинг общения и развития / Джонсон Д. У. – М.: Прогресс, 2001. – 248 с.
11. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручн. / І.М. Дичківська. – 2-ге вид., доп. – Київ: Академвидав, 2012. – 352 с.
12. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України голов. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

- 13.Змеєв С.И. Технология образования взрослых: учеб. пособ. / С.И. Змеєв. – М.: ИЦ «Академия», 2002. – 160 с. – (Высшее образование).
- 14.Зязюн І. Проективний аналіз технологій педагогічної дії / І. Зязюн // Безперервна професійна освіта в контексті європейської інтеграції: теорія, досвід, прогноз: зб. наук. пр. методологічного семінару, 17 березня 2010 р.: у 2 ч. / [за ред. В.І. Лугового, Н.Г. Ничкало]. – Ч. 1. – Київ: Пед. думка, 2010. – С. 60-68.
- 15.Зязюн Л. І. Філософія педагогічної дії: монографія / Іван Андрійович Зязюн. – Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 458 с.
- 16.Калюжна Т.Г. Педагогічні технології розвитку аксіосфери майбутнього вчителя. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis
- 17.Кларін М.І. І знову про навчальні технології // Завуч. – 2000. – № 3. – С. 5-6.
- 18.Концепція освіти дорослих в Україні / Л.Б. Лук'янова. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2011. – 24 с.
- 19.Крупський Я.В. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій: словник / Я.В. Крупський, В.М. Михалевич. – Вінниця: ВНТУ, 2010. – 72 с.
- 20.Лук'янова Л.Б. Тренінгові технології в освіті дорослих // Сучасні технології освіти дорослих : посіб. / авт. кол.: Л.Б. Лук'янова, О.В. Аніщенко, Л.Є. Сігаєва, С.В. Зінченко, О.В. Баніт, Н.І. Дорошенко. —Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. — С. 6-40.
- 21.Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. / Л. М. Масол. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. – 178 с.

22. Митина А.М. Дополнительное образование взрослых за рубежом: концептуальное становление и развитие / А.М. Митина. – М.: Наука, 2004. – 303 с.
23. Мілютіна К. Л. Теорія та практика психологічного тренінгу: навч. посіб. / К. Л. Мілютіна. – К.: МАУП, 2004. – 192 с.
24. Педагогічні технології: теорія та практика: навч.-метод. посіб. / за ред. проф. М.В. Гриньової. – Полтава: Полтавський держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка, 2006. – 230 с.
25. Петровская Л. А. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга / Л.А. Петровская – М.: МГУ, 1982. – 168 с.
26. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: [навч. метод. посіб]. – Луцьк, ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 460 с.
27. Підготовка сучасного вчителя: інформаційно-технологічне забезпечення: монографія / за ред. О.І. Огієнко; авт. кол.: О.І. Огієнко, Т.Г. Калюжна, Ю.С. Красильник, Л.О. Мільто, Ю.Л. Радченко, Т.О. Гончарук, К.В. Годлевська, Н.І. Вінник. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 224 с.
28. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання / Олена Іванівна Пометун. – К.: «Шкільний Світ», 2007. – 112 с.
29. Пономаревський С.Б. Навчально-виховні технології в сучасних українських школах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipood.com.ua/data/NEWS/ZMIST_i_ORG_PEDOSVITY/product2015/Ponomarevskiy2015.PDF
30. Практикум по психологии личности / О.П. Елисеев. – 2-е изд., испр. и перераб. – СПб.: Питер, 2003. – С.389–394.
31. Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>.

32. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учеб. пособ. для пед. вузов; Ин-т повыш. квалиф. / Г.К. Селевко. – М.: Нар. образование, 1998. – 256 с.
33. Семенов О., Томашевська І., Фаст О., Семенов А. Академічне письмо: лінгвокультурологічний підхід: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. – 190 с.
34. Семенов О.М. Культура наукової української мови: навч. посіб. – 2-ге вид., стереотип. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 216 с.
35. Сисоєва С. Педагогічні технології визначення, структура, проблеми впровадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc.../Sysoyeva.pdf. – Загол. з екрану. – Мова укр.
36. Сисоєва С.О. Педагогічні технології: коротка характеристика сутнісних ознак / С.О. Сисоєва // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2006. – Вип. 2. – С. 127-131.
37. Ситников А.П. Акмеологический тренинг: теория, методика, психотехнологии. – Москва: Технологическая школа бизнеса, 1996. – 428 с.
38. Сучасні технології освіти дорослих: посіб. / авт. кол. : Л.Б. Лук'янова, О.В. Аніщенко, Л.Є. Сігаєва, С.В. Зінченко, О.В. Баніт, Н.І. Дорошенко. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 182 с.
39. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол.: Є.Р. Чернишова, Н.В. Гузій, В.П. Ляхоцький [та ін.]; за наук. ред. Є.Р. Чернишової; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». – К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. – 230 с.
40. Технології професійного розвитку педагогів в умовах формальної і неформальної освіти: практичний посібник / М.П. Вовк, Г.І. Сотська,

- Н.О. Філіпчук, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Л.Ю. Султанова, Н.С. Гомеля. – К.: Талком, 2019. – 320 с.
41. Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання: навч. посіб. / В.М. Федорчук. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 250 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://autta.org.ua/files/resources/pos_dlya_vch_5_kl_ukr.pdf
42. Шевченко О.А. Тренінги професійного становлення молодих педагогів / О.А. Шевченко, І.А. Хозраткулова. – Харків: Вид. група «Основа», 2010. – 112 с. – (Бібліотека журналу «Управління школою»)
43. Янкович О.І. Освітні технології в історії вищої педагогічної освіти України (1957–2008): монографія / Олександра Янкович. – Тернопіль: Підручники та посібники, 2008. – 322 с.

Training technologies for adult learning in formal and non-formal education: guidelines / M.P. Vovk, S.O. Solomakha, L.Yu. Sultanova, S.V. Khodakivska; Ivan Ziazun Institute of Pedagogical and Adult Education of the Ukraine Pedagogical Sciences National Academy. - 109 p.

It has been drawn up the methodological recommendations on the use of adult learning training technologies, taking into account the specific of formal and non-formal education organization. The teaching staff is offered the authorial training technologies for the teachers, the methodologists of the postgraduate education institutes, the coaches carrying out training of adult population. The stages of training technologies realization is theoretically substantiated: training for the development of individual's critical thinking, communicative training for future teachers, training "Pedagogical workshop" for teachers and teachers of art disciplines.

It is recommended for teachers of higher education institutions, methodologists of postgraduate pedagogical education institutes, trainers for work with adults.